

Tartu Ülikool

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava

Kristi Kähär

Noorte teekond varjatud kodutuseeni noorte endi ja spetsialistide vaatenurgast

Magistritöö

Juhendajad: Marju Selg, MSW

Jüri Kõre, PhD

Tartu 2019

ABSTRACT

The path to homelessness among the youth from their own and specialists' perspective

Modernized society has brought along the increase of risk behaviour, poverty and social exclusion among the youth, especially vulnerable are the ones who are supposed to be on the verge of becoming independent. Obstacles from social environment might hinder their development – dropping out of educational system or not entering the labour market, important social connections are cut off etc, which all might leave them without permanent housing.

Statistics from Estonian shelters for homeless do not show significant numbers among the youth homelessness but different studies show that people who use services for homeless people have been homeless earlier on many occasions, therefore intervention methods need to be put in motion in order to prevent people (including the youth) getting on the streets and living in non-permanent housing.

In my study I was looking for answers to questions how the youth without permanent housing conceive their situation and which life events have caused such situations, furthermore how specialists working with above mentioned youth see the problem and which solutions can be seen in such situations.

Qualitative method was used to conclude the study. Five young people who had been homeless at some point in their lives took part in my study. Additionally, five specialist (three youth workers, one social pedagogue from a shelter for under 18 and one probation officer, who works with the youth released from the prison) participated in my study.

The results of the interviews showed that the youth tried to or were forced to become independent too early. Leaving home they had no permanent place to go or were unable to support their basic needs financially. The youth stated that the reason for leaving home was the wish to become

independent or finding themselves. Furthermore, they stated that no other help apart from help finding housing was not needed. Friends and relationships were important. When becoming homeless the youth knew only a little about social services available. Specialists brought out that from their experience that the youth without housing come from families with difficulties where they lacked of parental care and have experienced addiction problems. Specialists have met youth who have started their lives from adoptive homes, released from prisons or youth from single-parent homes.

My study is a good basis for understanding that hidden homelessness in Estonia exists and more coverage is needed in the society. The results of the study show the different forms of homelessness among the youth.

SISUKORD

ABSTRACT	2
SISSEJUHATUS	6
1. TEOREETILISED ALUSED.....	8
1.1. Eluilmakeskne lähenemine	8
1.2. Psühhosotsiaalne arenguteooria	11
2. KODUTUS.....	17
2.1. Kodutuse defineerimine	17
2.2. Noorte kodutus ja selleni viivad põhjused	20
2.3 Noorte kodutus Eestis	23
PROBLEEMIPÜSTITUS	29
3. METOODIKA.....	31
3.1. Uurimis- ja andmekogumismeetod	31
3.2. Uurimuses osalejad	32
3.3. Uurimuse käik.....	34
3.4. Analüüsimeetod	35
3.5. Eneserefleksioon.....	36
4. TULEMUSED.....	38
4.1. Keskkonnad, kus noored kasvasid	38
4.2. Päritoluperekonnast lahkumine.....	41
4.3. Kodutuse periood noore elus	45
4.4. Arusaamad kodust ja kodutusest.....	47
4.5. Noorte abistamine	50
5. ARUTELU	53
5.1. Ettepanekud	57
KOKKUVÕTE	58
KASUTATUD KIRJANDUS	60
LISAD	68
Lisa 1. Intervjuu kava noorele	68
Lisa 2. Intervjuu kava spetsialistile.....	69

Lisa 3. Informeeritud nõusolekuleht.....	70
Lisa 4. Litsents.....	71

SISSEJUHATUS

Minu magistritöö teemaks on nähtus, mida nimetatakse noorte varjatud kodutuseks. See teema kõnetab mind, kuna töötasin uuringu läbiviimise ajal kohalikus omavalitsuses sotsiaaltöötajana ning minuni jõudsid erinevate elusaatustega noored, kes teatud hetkel on pidanud kokku puutuma kodutusega. Kodutuks jäämise taga võivad olla erinevad põhjused, mis tulenevad noorest endast, tema perekonnast, sõpradest, tuttavatest, koolist, tööst ja nende kõigi vastastikmõjust või ühiskonnast laiemalt.

Kodututega töötavate riiklike organisatsioonide Euroopa föderatsiooni (edaspidi FEANTSA) (Amore, Baker ja Howden-Chapman, 2011) poolt välja töötatud Euroopa kodutuse ja eluasemepuuduse isikute tüpologia (ETHOS) järgi ei loeta kodutuks üksnes inimest, kes elab tänaval või varjupaigas, vaid ka inimest, kes elab ajutiselt sõprade, sugulaste, tuttavate juures või ebakindlatel elamispindadel suutmata ise erinevatel põhjustel endale püsivat eluaset leida. Seda nähtust nimetatakse varjatud kodutuseks. Noorte kodutus erineb täisealiste kodutusest oma varjatud iseloomu poolest: noored ei jää enamasti tänavale ega pöördu varjupaikadesse, vaid leiavad endale ajutisi elamisvõimalusi.

Eestis on uuritud nii laste, perede kui ka noorte toimetulekuraskusi erinevates eluvaldkondades, kuid otseselt noorte kodutuse alaseid uurimusi ma ei ole leidnud. On ka käsitletud teemasid, mis puudutavad kodutuse ennetamist üldisemalt: noorte tööhõive soodustamine, õpiraskustes laste ja noorte toetamine ja toimetulekuraskustes perede abistamine. Kodutust, sh noorte kodutust Eestis seadusandlikul tasandil ei defineerita. Eluaseme puudumine on väga suur risk, et ühiskonnas tõrjutud saada, mistõttu pean noorte varjatud kodutuse uurimist vajalikuks, et juhtida tähelepanu võimalikule sotsiaalprobleemile. Minu magistritöö eesmärk on läbi spetsialistide ja noorte kogemuste saada teadmisi noorte varjatud kodutusest Eestis. Loodan oma magistritööga tekitada ühiskonnas rohkem arutelu nii noorte varjatud kodutuse kui ka kodutuse üle üldisemalt.

Minu magistritöö juhindub eluilmakesksest lähenemisest. Eluilmakeskne lähenemine võimaldab analüüsida noore olukorda, võttes arvesse nii noore enda käsitust oma argipäevast kui ka noort

ümbritsevat keskkonda ja inimesi ning nende arusaamu. Psühhosotsiaalne arenguteooria aitab mul mõtestada noorte elu ja oma uurimistulemusi – kuidas erinevad elusündmused noort mõjutavad ja milliseid arenguülesandeid noor erinevates eluetappides täitma peab, et elus edasi liikuda.

Kasutan oma uurimuse läbiviimiseks kvalitatiivset meetodit. Viin läbi poolstruktureeritud intervjuud spetsialistidega, kes on oma töös kokku puutunud ilma kindla eluasemeta noortega, ja noortega, kes on intervjuu toimumise ajal või on olnud oma varasemas elus olukorras, kus neil puudub kindel eluase.

Minu magistritöö jaguneb viieks peatükiks. Esimeses peatükis on teema teoreetiline käsitlus – eluilmakeskne lähenemine sotsiaaltöös ning Erik Eriksoni psühhosotsiaalne arenguteooria koos J.Marcia identiteedi faasidega. Teises peatükis selgitan kodutuse mõistet ja annan ülevaate noorte kodutusest, sh varjatud kodutusest, ja probleemidest, mis uurimuste põhjal selleni viivad. Kolmandas peatükis kirjeldan uurimismeetodit. Neljandas osas esitan uurimistulemused ning nende analüüsi. Viies peatükk on arutelu ja ettepanekud.

1. TEOREETILISED ALUSED

Käesolevas peatükis annan ülevaate eluilmakeskset lähenemisest sotsiaaltöös, mis annab võimaluse näha ja mõista teismeliste argipäeva läbi nende endi eluilma. Lisaks käsitlen noore arengut läbi Erik Eriksoni psühhosotsiaalse arengu teooria, mis aitab mõista, milliseid arenguetappe inimesed elu jooksul läbivad ning, mida on oluline silmas pidada, et areng toimuks positiivses suunas. Üheks oluliseks aspektiks noorukieas on identiteedi areng, mistõttu käsitlen lisaks J.Marcia identiteedifaase.

1.1. Eluilmakeskne lähenemine

Minu magistritöö toetub eluilmakesksele lähenemisele sotsiaaltöös. Mõiste „omailm“ võttis esmakordselt kasutusele Baltisaksa päritolu bioloog Jakob von Uexküll, kes uuris kuidas elusolendid maailmas tähendusi loovad ja maailmas toimetavad (Tartu Ülikool, 2019). Eluilmakeskne lähenemine sotsiaaltöös (*Lebensweltorientierung, Lifeworld orientation*) (Grunwald ja Thiersch, 2009) töötati välja 1970. aastatel ning on tänapäeval Saksamaa sotsiaaltöös ja sotsiaalpedagoogikas levinuim teooria ja praktika mudel, samas ei peaks eluilmakeskset lähenemist käsitlema ainult Saksamaa kontekstis, vaid üldiste sotsiaalsete ja professionaalsete arengute esindajana sotsiaaltöös.

Grunwaldi ja Thierschi (2009) järgi toetub eluilmakeskne lähenemine mitmetele teoreetilistele lähenemistele. Esiteks, hermeneutilis-pragmaatiline lähenemine sotsiaalpedagoogikas (Dilthey, Nohl, Weniger, Mollenhauer), mille kohaselt tuleb inimest mõista läbi tema minapildi ja tõlgenduste. Teiseks, Chicago koolkonna sümboolne interaktsionism (Goffmann, Mead), mille kohaselt kujunevad inimese subjektiivsed tõlgendused interaktsioonis teistega. Kolmandaks, fenomenoloogiline sotsioloogia (Berger, Luckmann, Schütz), mis uurib inimese mõtlemismustrite ja elustruktuuride seost argipäevaga. Kriitiline argipäevateooria (Heller, Kosik, Lefebvre) rõhutab igapäevaelu sõltuvust sotsiaalsetest jõududest. Igapäevaelu kriitilise teooria kohaselt on argipäev

ambivalentne ehk me kogeme argipäeva ainsa võimalikuna, samas unistades, et see oleks õnnelikum. Nende ja veel mitmete teiste lähenemiste koosmõjul kujuneb eluilma teoreetiline konstrukt, mis loob raamistiku eluilmakesksele lähenemisele sotsiaaltöös ja sotsiaalhoolduses (Grunwald ja Thiersch, 2009).

Eluilmakeskne lähenemine keskendub inimeste kogemustele, elutingimustele, eluoskustele ja vastutusvõimele. Eluilmakeskse sotsiaaltöö üheks aluseks on fenomenoloogiline sotsioloogia, mille järgi inimese argipäeva struktureerivad läbielatatav aeg, kogetav ruum ja sotsiaalsed suhted (Grunwald ja Thiersch, 2009).

Noor, kes on sunnitud kodust lahkuma, kogeb muutusi nii ruumiliselt, ajaliselt kui ka suhetes. Noorel puudub pidepunkt kodu näol kui ta peab konflikti tõttu oma kodust lahkuma. Puudub stabiilsus ning kogetav ruum saab noorele võrreldes varasemaga teise tähenduse. Ta võib kokku puutuda tänavaeluga, kasutada kodutele mõeldud teenuseid, ööbida mahajäetud majades ja muudes ebaturvalistes oludes. Olles ilma kindla eluasemeta muutub noore jaoks ka suure tõenäosusega senine rutiin – noor võib pooleli jätta kooli, lahkuda töölt või sellest ilma jääda ning otsida illegaalseid võimalusi sissetuleku saamiseks. Tavapärase eakohane areng asendub võimaluste otsimisega, et elus toime tulla. Kodust lahkumise tagajärjel katkevad või halvenevad suure tõenäosusega suhted perega ning tekivad uued sõbrad, kes ei pruugi noort positiivselt mõjutada. Samas ei pruugi kodutu noor oma olukorras kokku puutuda ainult negatiivsete tagajärgedega. Uude keskkonda sattudes võib ta ise näha uusi võimalusi või kokku puutuda inimestega, kes teda tema olukorras abistada saavad.

Eluilmakesksele sotsiaaltööle on iseloomulik positiivne vaade: inimese probleeme, kriise ja kogemusi kasutatakse kui alguspunkte, millele ehitada muutusi (Spatschek, 2012). Kuigi inimese jaoks on argipäev tema enesestmõistetav elukeskkond, millest ei saa välja astuda, on seda võimalik siiski muuta (Selg, 2015: 56). Leian, et eluilmakeskne lähenemine aitab mõista, milliseks nende noorte eluilm kujuneb, kes kogevad oma elus kodutust. Läbi noorte argipäeva kogemuste on meil kergem mõista nende eluilma ja lähtuvalt ka lihtsam valida sekkumismeetodeid, et aidata noortel oma elus positiivseid muutusi saavutada. Kodutute hulgas on sageli kinnipidamisasutustest või hoolekandetasutustest väljuvaid noori või noori, kes tulevad perekondadest, kus on igapäevaelu normaalsuseks pidutsemine või elamine sotsiaaltoetusest. Eluilmakeskne lähenemine aitab meil

mõista, milliseid kogemusi noor selles konkreetsetes keskkonnas omandas, mis tema tänast argipäeva kujundavad. Miks jookseb üks teismeline noor kodust ära või miks ta on sunnitud kodust lahkuma? Ainuüksi puudused noore elukeskkonnas ja suhetes ei pruugi anda meile vastuseid, oluline on mõista, kuidas noor oma elutingimusi kogeb – mis on tema jaoks tema elukeskkonnas ja suhetes hästi, mis halvasti, millised on tema vajadused.

Inimene ei konstrueeri oma argipäeva vaakumis, vaid oma elutingimuste kontekstis, mistõttu on oluline vaadata, millised soodustavad ja pidurdavad tegurid kujundavad inimese elamistingimusi, tema argipäeva ja eluilm (Kraus, 2011). Ökosotsiaalne lähenemine (Norton, 2012; Närhi ja Matthies, 2018) on katusteooria, mis võimaldab meil inimese eluilm paigutada laiemasse konteksti. Ökosotsiaalne lähenemine on üks kaasaegsemaid sotsiaaltöö praktika mudeleid, mis võtab arvesse nii majanduslikku, looduslikku kui ka sotsiaalset keskkonda. Ökosotsiaalse lähenemise kohaselt on keskkond keskne muutuja inimese arengus ja heaolus ning lähenemise põhiküsimus on, kuidas luua uus arusaam heaolust, mis oleks jätkusuutlik nii ökoloogiliselt, majanduslikult kui ka sotsiaalselt.

Vajadus ökosotsiaalse lähenemise järgi tekkis, kuna seni kasutusel olnud sotsiaaltöö teooriad ja meetodid käsitlesid inimest ja tema probleeme ainult tema sotsiaalses keskkonnas, mitte kogukonnas ega ka laiemalt (Närhi ja Matthies, 2017; Peeters, 2011). Ökosotsiaalne lähenemine kodutuse, sh noorte kodutuse teema käsitlemisel on oluline, kuna (noorte) kodutus on globaalne probleem, mille põhjused on nii inimeses endas kui ka ümbritsevas elukeskkonnas ja ühiskonnas laiemalt. Kodutusega võitlemisel ei piisa ainult inimese muutmisest ja tema kohanemisest keskkonnaga, vaid keskkond ja selle muutused peavad arvestama inimestega ja loodusliku keskkonna võimalustega ja selle jätkusuutlikkusega (Närhi ja Matthies, 2017).

Eluilmakeskse lähenemise olulisemaid aspekte on keskenduda inimese hetkeolukorda, tema argipäevas toimuvasse, kuid ökosotsiaalne lähenemine lisab juurde vajaduse olla valmis muutusteks, et ennetada suuremaid kriise. Selleks peab praktiline sotsiaaltöö arendama sotsiaalset kapitali ja selle vastupidavust, et inimesed suudaksid muutustega kaasa minna ja nendega kohaneda, sh võimestama inimesi kaasa lööma sotsiaalsete keskkondade kujundamises (Peeters, 2011:13). Sotsiaaltöö ja kogukonna töö ülesanne on edendada kohaliku poliitikat, mis võimaldab

tõrjutuse riskis olevatel inimestel mõjutada oma elukeskkonda ja olla aktiivsed osalejad kogukonnas toimuvates protsessides (Matthies, Närhi ja Ward, 2001). Selleks peaksid muutuste elluvijad rohkem kuulda võtma kogukonna liikmete arvamusi avalike teenuste ja ruumide kujundamisel. Kodutuse temaatikat käsitledes on üheks olulisemaks just teenused ja elukohad, mida kodutud ja vähekindlustatud inimesed vajavad – näiteks, kuhu elukohti ja teenuseid rajada ja millises vormis, et vähendada ja ennetada sotsiaalset tõrjutust.

1.2. Psühhosotsiaalne arenguteooria

Kodutuks jäämine ei ole ühegi inimese elus juhuslik sündmus, vaid varasemas elus toimunud sündmuste tagajärg. Noore arengu vaates on oluline, millises elukeskkonnas on ta kasvanud, kas ta on saanud piisaval määral toetust elus vajalikel hetkedel, kas tal on võimalusi olnud sotsialiseerumiseks ja enda avastamiseks. Arengu seisukohalt on oluline inimest vaadata tervikuna ehk psühhosotsiaalsena – arvestada inimese füüsilise seisundiga, kogemustega ja sotsiaalsete suhetega.

Erik Eriksoni psühhosotsiaalse arenguteooria järgi on isiksuse areng kogu elu jooksul toimuv protsess, mis on eelkõige mõjutatud sotsiaalsete ja kultuuriliste keskkondade poolt – laps areneb erinevate kogemuste mõjul perekonnas ning vanemaks saades järjest laiemates kultuurilistes keskkondades: lasteaias, koolis jne. Eriksoni teooria järgi on inimese elus 8 arenguetappi, millest igaühes on vaja täita teatud arengülesanded ja positiivselt lahendada selle etapi psühhosotsiaalne kriis (Eysenck, 2000: 461). Iga arengukriis tähendab vastandlike põhitunnete võitlust ning et arenguga edasi minna, peavad positiivsed tunded domineerima jääma. Igas arenguastmes tuleb ületada teatud raskusi, pingutada, kogeda nii õnnestumisi kui ebaõnnestumisi, et terviklikult areneda. Näiteks lapseas mõõdukate pettumuste kogemine ja ootamine oma vajaduste rahuldamisel treenivad teda hilisemas eas eluraskustega toime tulema. Kui inimene ei suuda igas arenguetapis ettenähtud kriisi lahendada, siis mõjutab tema järgmiseid eluetappe ja sealsete kriiside lahendamist. Kui kriiside lahendamine valdavalt ebaõnnestub, tekivad inimese arengus takistused. Järgneb väike ülevaade lapse- ja noorukiea ning noore täiskasvanu arenguperioodidest Eriksoni järgi (Eysenck, 2000).

0-1,5. aastasena läbib imik kriisi, mille positiivse tulemusena kujuneb temas turvalisustunne. Kui laps jääb selles perioodis ilma vanemate hoolitsuseta ning tema vajadusi ei rahuldata, tekib temas usaldamatus ja turvatunde puudumine. Turvatunde puudumine aga võib last edaspidi negatiivselt mõjutada – ei teki usalduslikke suhteid varases eas perekonnas ning hiljem täiskasvanueas on raske luua lähedussuhteid.

1-3. aastasena läbib väikelaps arengukriisi, mille eesmärk on arendada enesekontrolli. Läbi matkimise proovib laps õppida uusi oskusi. Kui lapsel puudub selleks võimalus, siis hilisemas eas võib ta pidevalt tunda, et ta ei saa mitte millegagi hakkama ning pole valmis uusi oskusi õppima või teadmisi omandama, sh kasvab välja negatiivne identiteet. Täiskasvanuna võib selline inimene käituda ennastõigustavana ning impulsiivselt mõtlemata tagajärgedele.

3-6. aastasena läbib laps arengukriisi, kus tekib või ei teki inimesel algatusvõime. Läbi mänguliste tegevuste õpib laps uusi oskusi, mille läbi kasvab sihiteadlikkus ja enesekindlus. Kui laps ei saa selles eas läbi mänguliste tegevuste ennast arendada, võib ta muutuda hilisemas eas ebakindlaks ning kasvab hirm ebaõnnestuda.

6-12. aastasena läbi laps arengukriisi, mille tulemusena peaksid kujunema sotsiaalsed oskused. Siin on tähtis roll lasteaias, koolis, kus laps puutub kokku uute inimeste ja suhtlussituatsioonidega ja õpib pidevalt uusi oskusi. Selles eas on lapsele oluline õpetajate ja vanemate eesmärkide seadmine. Kui laps tunneb, et tema algatusi pidevalt maha surutakse või ta ei suuda piisavalt eesmärke täita, väheneb tema õpimotivatsioon. Kui noorel kaob õpimotivatsioon, siis on tal suur risk kujuneda riskinooreks, kelle haridustee võib jääda poolikuks ning sealt edasi kaasuvad ka muud probleemid, sh kodutus.

13-18/25. aastasena ehk noorukieas läbib noor arengukriise, mis on seotud tema identiteedi kujunemise ja paarisuhte tekkimisega. Noorukieas võivad toimuda märgatavad muutused varasemate arenguvigade parandamiseks. Teisisõnu on see kõige kriitilisem aeg inimese elus, sest tuleb tohutult energiat panna oma identiteedi kujunemisse ning vajadusel ümber mõtestada ja ümber õppida varasemad käitumismallid, et valmistuda täiskasvanuks saamiseks.

18/25-35. aastasena ehk noore täiskasvanuna on kõige tähtsamaks romantiliste suhete loomine, vanemliku hoole alt vabanemine, oma kodu ja perekonna rajamine. Selles etapis kinnistub võime vastutada oma tegude eest.

Keskea ja vanaduse arenguetappide kriisi läbimist mõjutavad eelkõige nooremas eas tehtud otsused nagu haridustee valimine, suhete kujunemine ning karjäärvalikud. Keskeas on inimesele oluline, et ta saaks hoolitseda oma perekonna ja järeltulevate põlvete eest. Kui sotsiaalsed suhted on juba varasemas eas katkenud või on need konfliktised, on selles arenguetapis inimesel väga keeruline oma eluga rahul olla. Vanaduses arengukriisi läbides vaatab inimene tagasi oma elule, kas ta on saavutanud kõik, mida ta soovis. Kui varasemad arengukriisid on üldjuhul positiivselt läbitud, siis tunneb inimene ennast terviklikuna.

Kuna minu töö teemaks on varjatud noorte kodutus, siis keskendun põhjalikumalt noorukiea ja noore täiskasvanu arenguetappide käsitlele suunitlusega noore identiteedi kujunemisele. Identiteedi kujunemise käigus on nooruki jaoks oluline maailmavaate omandamine, autonoomsuse saavutamine, initsiatiivi võtmine ja tööalaste eesmärkide püstitamine ja oma tegemiste eest vastutuse võtmine (Eysenck, 2000). Minu uurimuse kontekstis on oluline mainida, et sageli on kodutust kogevad noored pärit vähemate võimalustega sotsiaalsetest keskkondadest, mistõttu on neil raskem oma identiteeti kasvatada ning täiskasvanuella suunduda (Munford ja Sanders, 2015). Noored kodutud võivad noorukiea arengukriisi etappi jõuda juba varasemas eas, otsides lähedussuhtet väljaspool kodu, kuid see ei tähenda, et nad oleksid edukalt läbinud varasemad arengukriisid. Oma tavapärasest kasvukeskkonnast eemaldumine võib kaasa tuua väaridentiteedi kujunemise – noor arvab, et peab elama varakult täiskasvanu elu luues partnerlussuhteid ja saades lapsi. See võib olla nende viis otsida emotsionaalset turvatunnet kompenseerides varasemas eas puudu jäänud lähedussuhtet või -suhteid (Fitzpatrick, 2000: 98).

Marcia (1980) arendas edasi Eriksoni psühhoanalüütilist teooriat käsitledes identiteedi arengu juures nelja faasi, mille abil on võimalik identiteediga seotud probleeme hilisemas teismeeas käsitleda.

Noorukieas on olulise tähtsusega eakaaslased, kes pakuvad emotsionaalset ja sotsiaalset tuge. Teismeline otsib selles arenguetapis vastuseid küsimustele, „Kes ma olen?“, „Missugune inimene ma peaksin olema?“, „Millise eriala peaksin valima?“, „Millist soolist ja sotsiaalset rolli peaksin täitma?“ (Krull, 2011: 122). Lisaks võrdleb teismeline ennast selles etapis vanema generatsiooniga – kas omandada vanema generatsiooni väärtused või kujundada iseenda väärtussüsteem (Kidron, 2005: 59-60). Tugev surve keskkonna poolt ja eneseotsingud võivad noores tekitada segadust oma rolli määratlemisel ja oma tuleviku kujundamisel. Noor võib tunda ennast ebakindlana ja üksikuna. Ebakindluse kogunemisest võib välja kasvada väaridentiteeditunne, näiteks satub noor kampadesse või kapseldub endasse. Kui noor peaks sellisel ajahetkel jääma kodutuks ning suhtlema ainult sarnases olukordades olevate inimestega, võib tal olla iseseisvalt väga raske näha muid võimalusi. Nii Erikson (Eysenck, 2000: 470) kui ka Marcia (1980) on seda nimetanud **identiteedi hajumise faasiks**, kus noore eneseteadvus pole piisavalt arenenud ja ta ei suuda muutuvates oludes jääda iseendaks.

Marcia (1980) järgi iseloomustab sellist noort sageli alaväärsus-, võõrandumis- ja ebakindlustunne ja ta pole valmis sügavamate sõprussuhtete loomiseks. Selleks, et neid tundeid leevendada, otsib osa noori teravaid elamusi väärkäitumises, nt alkoholi ja narkootikumide tarvitamise kaudu, osa noori aga üritab leida hingerahu kuuludes mõnda gruppi.

Berzonsky (2004) on välja toonud identiteedi faaside juures stiile, mida inimene oma identiteedi arengu jooksul kasutab, selleks et mõista kuidas inimene töötleb enesekohast informatsiooni ja selle põhjal otsuseid teeb. Näiteks hajumise faasis väldib inimene identiteedi arenguga seotud konflikte nii kaua kui see on võimalik. Noorukieas tuleb noorele väga palju nõudmisi ja survet keskkonna poolt ning sellega mitte toimetulemine tekitab noores suurt segadust, mille üheks vastuseks noore poolt võib olla kodust ära jooksmine, et vältida ühiskonna nõudmisi. Oluline on märkida, et hajusa identiteediga noore vanemad on sageli eemalolevad lapse kasvatamise suhtes, mis on väga suur oht, kuna noor vajab tegelikult enim tuge, et teha olulisi otsuseid tuleviku osas. Kuigi noorukieas on tähtsamad suhted eakaaslaste ja sõpradega, on siiski oluline, et noorel oleks kodus kindlustatud „tagala“, kuhu murede korral pöörduda.

Suletud identiteedi faasis teeb noor otsuseid isiksuslike suundumuste kohta ilma identiteedikriisi läbimata. See faas on iseloomulik noortele, kes on pärit patriarhaalsetest peredest või autoritaarsete vanematega peredest. Sellised noored on tavaliselt vaikse olemisega, sõnakuulelikud ja töökad ning vajavad otsuste tegemiseks autoritaarse inimese heakskiitu. Ka Berzonsky (2004) on välja toonud, et suletud identiteedi korral inimene tegutseb ainult enda jaoks olulise inimese juhiste kohaselt. Üldjuhul on elu näidanud, et ennast sulgunud identiteet võib aastaid hiljem tuua kaasa uue identiteedikriisi (töölalaste tõekspidamiste või perekonnasuhete radikaalse ümberhindamine). Kui selles faasis on noor hästi toimetulev, siis võivad negatiivsed tagasilöögid tulla peale iseseisvumist, kui noor satub keskkonda, kus tal puudub autoritaarse inimese heakskiit. Üks minu uuringus osalenud noortest kasvas autoritaarsete vanematega perekonnas ning tulemuseks oli perest eraldumine. Uuringu toimumise hetkel oli noor töötu ega õppinud. Ta tõi ise intervjuu käigus välja, et on identiteedikriisis, sest ei tea, mida peale vanemtest eraldi kolimist ette võtta, kuna kogu eelnevat elu puudutavad otsused olid tehtud vanemate poolt.

Samas on Marcia (1980) öelnud, et ühtegi identiteedifaasi ei saa vaadelda ainult negatiivsest või positiivsest küljest: noor, kes on identiteedi ennetava sulgumise faasis, võib olla vankumatu, väga pühendunud ja koostööaldis või vastupidi - väga jäik ja vastutöötav.

Identiteedi moratooriumi (edaslükkamine) korral on nooruk jõudnud identiteedikriisi, millega kaasneb ärevus- ja segadustunne. Selles faasis noored mõtisklevad selle üle, kes nad on, analüüsivaid suhteid teistega ja on paindlikud teistega suheldes. Sellised noorukid pärinevad tavaliselt peredest, kus vanemad armastavad lapsi ja aktsepteerivad nende seisukohti ning julgustavad neid iseseisvuma, kuid noored ise ei kiiruta oma mina kujundamisega. Identiteedi moratooriumi faasis võib noor olla väga tundlik, eetiline, paindlik või ärev, ennastõigustav või endas kõhklev. Selliste noorte kodututuks jäämine on väga väikese tõenäosusega kui neil on olemas perekonna poole tugi. Kuid kui noor peaks mingisugusel põhjusel jääma ilma vanemate toeta, võib tal olla keeruline otsuseid langetada, kuna pole seda varem pidanud tegema, mistõttu tekib oht sattuda identiteedi sulgumise faasi.

Saavutatud identiteedi faasis on noor eneseteadlik, kohanemisvõimeline ja oma mõtetega ja emotsioonidega kursis ja suudab nendega ise toime tulla. Selles etapis püüab noor saavutada

teadlikult valitud suunad õpingutes või karjääris. Teiselt poolt võib siin olla inimesi, kes juba enneaegselt kujundavad oma identiteeti ning jäävad kindlaks ainult näiteks ühele karjäärivalikule. Tänapäeva muutuvast maailmast on see väga suur ohukoht, kuna inimestel tuleb ennast pidevalt täiendada ja ümberõppida, et omada teadmisi ja oskusi, et toime tulla. Varajase identiteedi saavutamise ja suletud identiteedi faasi vahel on võimalik näha paralleele, kuna mõlemas etapis võib olla tagajärjeks identiteedi ümberhindamine hilisemas eas, kas siis sisemisel või välisel surveel. Saavutatud identiteediga inimesed üldjuhul kasutavad informatsioonilist identiteeti töötlemise stiili otsides ja hinnates enda kohta käivat informatsiooni olles avatud kogemustele ja keskendunud probleemi lahendamisele (Berzonsky, 2004).

2. KODUTUS

2.1. Kodutuse defineerimine

Kodutus on sotsiaalne probleem, mida käsitletakse igas riigis erinevalt, tulenevalt riikide eriilmelistest keskkondadest ja elustandarditest. Kõre, Kiik, Boswinkel (2006: 300) on välja toonud, et sobiva definitsiooni leidmine on raske, kuna kodutute staatus muutub pidevalt – nende eluolukord võib olla ajutine, perioodiline või püsiv. Dobelniecki (2007: 7) järgi tuleneb definitsioonide erinevus kolmest asjaolust – kodutust reguleeriva seadusandluse olemasolu või selle puudumine, sotsiaalpindade eraldamise ja kodutuse määratlemise vaheline seos, kodutuse mitmetasandilisuse või elamispinna-keskne käsitlus.

Suuresti on kodutuse lahtimõtestamisel lähtutud struktuurasetest või indiviidist lähtuvatest põhjustest (Hutson, Liddiard 1994: 46), kuid tänapäeval on hakatud kodutust käsitlema ka ökoloogilisest perspektiivist ehk struktuurasete ja individuaalsete põhjuste koosmõjust tingituna (Busch-Geertsema, Edgar, O`Sullivan ja Pleace, 2010: 3).

Indiviidist lähtuvaid põhjused jaotatakse kaheks – inimene ise on süüdi oma olukorras tulenevalt riskikäitumisest (tarvitab alkoholi või narkootikume või tegeleb hasartmängudega) või inimene on selles olukorras haiguse, madala vaimse võimekuse vms pärast.

Struktuuralsed põhjused selgitavad kodutust laiemalt, võttes arvesse sotsiaalseid ja majanduslikke struktuure, mis kätkevad endas vaesust, tööpuudust, sotsiaalteenuste vähesust, sotsiaaltoetuste vähenemist, ligipääsu puudumist taskukohastele elamispindadele. Struktuuraset mudelit on kõige rohkem kasutatud noorte kodutuse käsitlemisel (Fitzpatrick, 2000: 3).

Hutson ja Liddiard (1994: 27-28) on öelnud, et kodutust peaks käsitlema kui pidevat eluasemeprobleemi, mis võib varieeruda alates tänaval ööbimisest kuni olukordadeni, mida ainult osad inimesed kirjeldaksid kui kodutust. Neid olukordi käsitletakse Euroopa kodutuse ja

eluasemepuuduse isikute tüpoloogiaga (*edaspidi* ETHOS), mis kategoriseerib kodutuse erinevatesse kategooriatesse tulenevalt erinevatest eluaseme kasutamise võimalusest või selle puudumisest. ETHOS määratleb kodutust neljas põhikategoorias (Amore, Baker, Howden-Chapman, 2011):

- isikud ilma peavarjuta – isikud, kes elavad sisuliselt tänaval;
- kodutud – isikud, kellel on ajutine koht, kus olla - näiteks varjupaigad või majutusasutused (k.a. naiste varjupaigad), migrantide majutusasutused; isikud, kes väljuvad institutsioonidest ning nad ei oma kindlat elukohta enne väljumist (vanglad, meditsiinasutused, lastekodud); isikud, kes kasutavad kodututele mõeldud majutusasutusi rohkem kui aasta;
- isikud, kes elavad ebakindlatel elamispindadel (neil on oht saada väljatõstetud) või kes peatuvad ajutiselt sõprade, pere või tuttavate juures; isikud, kes elavad üüripindadel ilma üürilepinguta või isikud, kellel on makseraskused elamispinna hoidmisel;
- isikud, kes elavad ebakvaliteetsetel elamispindadel – ajutised elukohad, mis ei ole selleks ettenähtud või esinevad puudulikud elamistingimused ja ülerahvastatus.

Kui enamus definitsioone rõhutavad ressursside vähesust ja inimese võimetust sobivat eluaset säilitada, siis Somerville (2013: 384) toob välja, et kodutuse defineerimisel tuleks keskenduda lisaks füsioloogilistele aspektide puudumisele ka emotsionaalsetele (õnne või armastuse puudumine), territoriaalsetele aspektidele (privaatsuse puudumine), olemisviisidele (juurte puudumine) ning spirituaalsusele (lootuse, eesmärkide puudumine). Robisoni (2008: 13) järgi on ühtse kodutuse definitsiooni leidmine keeruline, kuna mõiste „kodu“ on inimeste tähendustes erinev, kuigi erinevad uuringud on näidanud, et ühiseks faktoriseks „kodu“ mõtestamisel on turvalisus ja püsivus, mis on enamiku inimeste jaoks tähtsam kui kodu füüsiline keskkond. Dobelnieck (2007: 7) ütleb, et kodutusega kaasnevad sageli ebapiisavad sotsiaalsed kontaktid, sotsiaalne tõrjutus ja isolatsioon.

Eestis puudub ühtne kodutuse definitsioon, kuid uuringutes on kasutusele võetud Rootsis kasutusel olev definitsioon, mille kohaselt on kodutu inimene, kellel puudub isiklik või üüritud eluase või alalised majutusvõimalused või kes on suunatud ajutisse elupaika või ööbib väljas (Kõre, Kask ja Tint, 2017), kuigi minu uurimuse kontekstis oleks sobilikum ja ka laiem definitsioon, mis on

kasutusel Soomes – „kodutuks loetakse inimest, kes elab väljas, erinevates ajutistes varjupaikades ja öömajades ja institutsioonides, kuna tal puudub ligipääs eluasemele. Samuti loetakse kodutuks vanglast vabanenud inimest, kellel puudub eluase ning inimest, kes elab ajutiselt sõprade või sugulaste juures“ (Tilastokeskus, 2019). Fitzpatrick (2000: 33) on öelnud, et valitsused defineerivad kodutust kitsamalt, et vältida probleemi suurust, millega tuleb tegeleda. Eesti seadusandluses kodutuse mõistet eraldi defineeritud ei ole. Erinevate teenuste lõikes viidatakse inimestele, kellel puuduvad elatusvahendid, kes ei suuda oma sotsiaalmajanduslikust olukorrast lähtuvalt ise endale eluruumi tagada või kes ei ole võimeline endale ise ööbimiskohta leidma (Sotsiaalhoolekande seadus, 2015). Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta ratifitseerimise seaduse (2012) järgi on Eesti liitunud Sotsiaalharta artikliga, mis sätestab iga elaniku õiguse kaitsele ja vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse eest, kuid samas ei ole Eesti liitunud artikliga, mis sätestab iga elaniku õiguse eluasemele.

Kodutust käsitletakse ka varjatud kujul. ETHOSE (Amore, Baker, Howden-Chapman, 2011) järgi on varjatud kodutud need, kes elavad ebakindlatel elamispindadel (neil on oht saada väljatõstetud) või kes peatuvad ajutiselt sõprade, pere või tuttavate juures või elavad üüripindadel ilma üürilepinguta või kasutavad elamiseks kohti, mis ei ole selleks ettenähtud (puudlikud elamistingimused) või elavad ülerahvastatuse tingimustes. Samas ei ole selget piiri, kus maalt jookseb definitsioon, et inimene on varjatult kodutu – kui palju on peab olema inimesi ühel ruutmeetril, et oleks ülerahvastatus, kui halvad peavad olema elamistingimused või kui tihti inimene peaks ööbima ajutises kohas, et võiksime öelda, et inimene on varjatult kodutu (Kesia ja Reeve, 2011).

Varjatud kodutuse probleem on terav nii Ameerikas kui ka Euroopa riikides, sh ka lähiriikides (näiteks Soomes). Kodututega töötavate riiklike organisatsioonide Euroopa föderatsioon (edaspidi FEANTSA) viis 2015. aastal Euroopas läbi uuringu, milles selgus, et 45% 18-34 aastastest elasid koos oma vanematega ebakindla töösuhte tõttu ning 15% 20-29 aastastest elasid tõsisel eluasemepuuduses (ülerahvastatus, eluaseme eest tasumisel makseraskused) (Locked out, 2019). Kuigi FEANTSA teeb palju tööd, et avalikkust informeerida, ei käsitle Euroopa Liidu noortestrategia aastatel 2019-2027 noorte kodutust (Euroopa Liidu Teataja, 2018).

Reeve, Batty (2011: 9-10) tõid oma Inglismaal läbi viidud uuringu tulemusena välja põhilised tagajärjed varjatud kodutusele – **turvalisuse tunde puudumine**, mis on tingitud pidevast teadmatuses, kus tuleb oma järgmine öö veeta, samuti oht saada teiste poolt röövitud, **halvad elamistingimused**, kus puuduvad võimalused korralikuks peavarjuks ja hügieeniks, **kriminaalsele teele sattumine**, sest võimaluste puudumisena minnakse vargile poodi, müüakse oma keha, et hankida vahendeid ööbimiseks ning **tõsiste terviseprobleemide tekkimine**, sh on varjatud kodutute hulgas väga palju vaimse tervise probleemidega inimesi. Lisaks märgivad Crawley, Kane, Atkinson-Plato, Hamilton, Dobson ja Watson (2013: 675), et enim satuvad kodutud haiglasse sõltuvusainete kuritarvitamise tõttu, mis on enamasti seotud ka tekkinud vaimse tervise häiretega.

Busch-Geertsema jt (2010: 4) on oma uuringus välja toonud et inimesed (eriti noored), kes kasutavad kodututele mõeldud teenuseid, on varem olnud teatud aja varjatult kodutud, kasutades sõprade ja sugulaste elamispinda, lootes leida püsiv elukoht. Inglismaal läbi viidud uuringus leiti, et iga uuringus osaleja, kes kasutas kuu aega kodututele mõeldud teenuseid, veetis enne seda kolm kuud tänaval, mahajäetud majades või sõprade ja tuttavate juures ning enamus uuringus osalejad olid suurema osa ajast varjatult kodutud (Reeve, Batty, 2011: 7). Erinevad uuringud näitavad selgelt probleemi varjatust ning vajadust seda uurida, et rohkem kodutud ennetada ja kõrvaldada, et inimesed ei peaks kasutama elamiseks ebakindlaid elamispindu.

2.2. Noorte kodutus ja selleni viivad põhjused

Bendit (2006) on välja toonud, et noorte olukord kogu Euroopas on muutunud alates 90ndate algusest seoses postmodernliku (infoühiskonna) ühiskonna arenguga. Suurimaiks muutuseks peetakse noorte haridustee pikenemist ja hilisemat tööturule sisenemist ja järeltulijate sünnitamist ning hilisemat iseseisvust oma päritoluperekonnast. Väga suureks muutuseks on ka perekonna mõiste muutumine ja sealt tulenevalt ka väärtuste muutumine – nuklearperekondadest on saanud postnuklearperekonnad, mis koosnevad lahutatud vanematest või üksikvanematest. Modernseerumise tulemusel kasvab aga noorte riskikäitumine, tekib ebavõrdsus erinevate inimgruppide vahel (sh eriti noorte), millest tulenevalt tekib suurem vaesus ja kasvab sotsiaalne tõrjutus (*ibid*).

Avramov (1998, viidatud O`Sullivan, Busch-Geertsema, Quilgars, Pleace, 2010 kaudu) on leidnud, et noorte kodutust võib vaadelda kui takerdunud või häirunud suundumist täiskasvanuella, kus noored ei suuda leida ega säilitada iseseisvat elukohta ehk laiemalt öeldes ei suuda noored täita oma vanuse arenguülesandeid. Eriti haavatavad on noored, kes lahkuvad asutushoolduselt või peavad lahkuma varajases eas oma perekonnast. Üleminek täiskasvanuella on häiritud mõjutades kriitilise tähtsusega muutusi nagu töö leidmine ja pere loomine.

Noorte kodutus on erinev võrreldes täiskasvanute kodutusega, sh on põhjused ja olukorrad erinevad (O`Sullivan jt, 2010; Locked out, 2019; Bhugra 2007; Slesnick 2004). Noored puutuvad kodutusega kokku, kui nad ei saa elada koos oma perega erinevatel põhjustel (perekonna lagunemine, koduvägivald). Noorte kodutute hulgas on ka kodust põgenejad, kes kogevad ajutist või episoodilist kodutust, st noori, kes jooksevad kodust, kuid sageli pöörduvad ka tagasi. Sealjuures eristatakse kroonilisi põgenejaid (inglise keeles *chronic runaways*), kes võivad kodust ära joosta ühe korra pikemaks ajaks ja tagasi pöörduda või mitte üldse tagasi pöörduda (inglise keeles *acute runaways*) (Slesnick 2004: 8).

Eristatakse veel kodust välja tõugatuid (inglise keeles *throwaways* või *pushouts*), kes on lahkunud kodust vanema nõusolekul või teadmisel või on olnud sunnitud lahkuma, ilma et neil oleks koht, kuhu minna, ning kodutud (inglise keeles *homeless*), kellel puudub üldse koht, kus elada (Bhugra, 2007: 48). Veel eristatakse tänavalapsi (inglise keeles *street kids*), kes võivad elada mahajäetud majades, katustel, trepikodades, keldrites, sildade all, autodes jne ning varjupaiga lapsi (inglise keeles *shelter kids*), kes üldiselt ei ööbi tänaval, vaid lisaks sõprade juures ööbimisele kasutavad vahel ka varjupaikasid (Slesnick, 2004). Mõnedes riikides defineeritakse noori kodutuid kui tänavanoori ja -lapsi, kes ööbivad väljas või veedavad väga suure osa päevast väljas (O`Sullivan jt, 2010).

Euroopas peetakse väga suureks noorte kodutuse põhjustajaks just majanduslikku olukorda – töötus ja vaesus, mis mõjutavad kõige rohkem haavatavaid gruppe (Locked out, 2019):

- noored, kes ei saa erinevatel põhjustel elada koos oma perega (vägivald perekonnas, perekonna lagunemine);
- noored, kes lahkuvad asutusehoolduselt (sh kasuperedest) või väljuvad kinnipidamisasutustest;
- noored migrandid, kes puutuvad kokku keelebarjääri ja kultuurilise isolatsiooniga;
- diskrimineerimisohvrid (LGBT kogukonnad);
- sõltuvusprobleemide- ja vaimse tervise häiretega noored.

Edidin, Ganim, Hunter ja Karnik (2012) järgi on suurem risk jääda kodutuks noortel, kes on lapsepõlve jooksul kogenud traumasid või on vaese sotsiaalmajandusliku taustaga. Peamine põhjus noorte kodutuks jäämisel on mõne suhte katkemine (tavaliselt vanematega või kasuvanematega). Noore kodutus võib olla tagajärjeks järjepidevale konfliktile kodus, mis on sageli seotud vägivaldaga ja/või vanemate sõltuvusprobleemidega. Depressioon ja muud vaimse tervise häired ning ainete kuritarvitamine on noorte kodutute sealt laialt levinud. Kodutus takistab noorel osalemist tööturul, hariduses ning paljud noored kujunevad NEET¹-noorteks. Kolme minu uuringus osalenud noort võis ka uuringus osalemise hetkel lugeda NEET-nooreks sest nad töötasid hooajaliselt ja valdavalt mustalt või olid tegevusetult, see tähendab, et ei otsinud tööd ega soovinud omandada haridust (Neets..., 2012).

Quilgars, Johnsen ja Pleace (2008) järgi on tegurid, mis noori kodutuid mõjutavad nii positiivse kui ka negatiivse mõjuga. Mõned noored kaotavad oma sotsiaalse võrgustiku, osad aga leiavad uusi võimalusi läbi abistavate elukutsete esindajate. Mõned noored puutuvad kokku vägivaldaga ja või mõne muu riskikäitumisega, samas võivad nad tunda ka kasvanud turvalisusetunnet ja elukvaliteedi tõusu. Alati ei pea kindla elukoha puudumine olema noore jaoks negatiivne – sõprade ja tuttavate juures ööbimine annab võimaluse distantseeruda oma probleemidest ning tavapärasest keskkonnast ning leida võimalusi uuesti alustamiseks ning oma perega suhete taastamiseks (Clarke, 2016: 69). Uuringud on näidanud, et kodutuse ennetamisel on paremad väljavaated nendel noortel, kes saavad tuge oma pereliikmetelt, sealjuures võib ajutine eemalolek suhetele hästi

¹ NEET-noored- mõiste tuleneb inglise keelsete sõnade esitähedest „Not In Education, Employment or Training“. NEET-noorte ühiseks näitajaks on see, et nad ei õpi ega tööta. NEET-noorte hulgas on nii pikaajalisi töötuid, mitteametlike juhutööde tegijaid, noori emaseid, õigusrikkujaid, eluseiklejad ja vaimu- ning liikumispuudega noori (Kasearu ja Trumm, 2013).

mõjutada, kui seal kõrval on abistavad süsteemid noore koju naasmisel (Young and homeless, 2013: 5).

Quilgars, Jonsen, Pleace (2008) järgi on informatsiooni noorte kodutusest väga raske koguda, sest enamus noori kasutavad pikaajaliselt võimalusi ööbida tuttavate juures, enne kui nad kasutavad kodutule mõeldud teenuseid. Ka peal esimest kokkupuudet kodututele mõeldud teenustega ei pruugi noored neid kasutama jääda. Irimaal läbi viidud kvalitatiivses uuringus selgus, et noored kodutud liiguvad sageli kuude või aastate jooksul oma kodu ja sugulaste, sõprade vahel enne kui jõuavad kasutama täiskasvanud kodututele mõeldud teenuseid ning sageli kasutavad nad neile mõeldud teenuseid vastumeelselt (Mayock, Parker ja Murphy, 2014: 179-180).

2.3 Noorte kodutus Eestis

„Elan päev korraga ja püüan näha ka halvas midagi head, et mustast august välja rabeleda,“ ütleb 24-aastane Riho (nimi muudetud-toim), kes elab Tallinnas ühes kodutute majutusüksuses (Jõerand, 2016).

Ülly Enn (2001) analüüsis oma uuringus tänavalastega tehtavat sotsiaaltööd ja leidis, et Eestis oli tänavalaste probleem väga tugev 1990ndatel ja 2000ndatel. 2014. aastal uuris Liitmäe (2014) oma bakalaureusetöös riskis elanud noorte kogemusi ja nende abistamist ja toetamist Peeteli sotsiaalkeskuse näitel.

Liitmäe leidis oma töös, et kiriku poolt abistatud lapsed ja noored olid elanud varasemalt väga halvades tingimustes – mitmekesi ühetoalistes korterites, vanavanemate juures, vanematel olid sõltuvusprobleemid ja omavahelised suhted vanematega olid keerulised, haridustee oli paljudel lastel ja noortel pooleli jäänud ning nad olid kaotanud igasuguse usalduse ja lootuse tuleviku suhtes. Liitmäe leidis, et koguduse poolt tehtav töö aitas noori elus edasi ning suur enamus neist integreerus ühiskonda, jätkas haridusteed ning leidis omale kodu.

Eestis tänavalaste või -noorte probleemi tänapäeval massiliselt ei esine, lastekaitse süsteem on võrreldes 90ndatega teinud suure arenguhüppe - üle Eesti tegutsevad asenduskodud, järjepidevalt otsitakse vanemliku hoolitsuseta lastele kasuperesid ning arendatakse perekonnas hooldamise

teenust. Toimetulekuraskuses peredele pakutakse läbi lastekaitse erinevaid toetavaid teenuseid: tugiisikuteenus, turvakoduteenus, lapsehoiuteenus erivajadustega lastele (Sotsiaalhoolekandeseadus, 2015).

Turvakoduteenus on kohaliku omavalitsuse poolt pakutav teenus, mida osutatakse selleks, et tagada ajutine eluase, turvaline keskkond ja esmane abi (Sotsiaalhoolekandeseadus, 2015).

2017. aastal pöördui 0-17. aastaste hulgas turvakoduteenuse pakkujate poole kokku 703 korral. Järgnevast tabelist on näha, et turvakodusse pöördumiste põhjustest domineerisid enim vanemate sõltuvusainete tarvitamine, hulkurlus ja elukoha puudumine.

Tabel 1. Turvakodu teenuse kasutajad 2017. aastal 0-17. aastate hulgas.

Põhjus	Laste/noorte arv
Muu vägivald	27
Narkootikumide tarvitamine	36
Vanemate või teiste lähedaste narkootikumite tarvitamine	37
Lähisuhtevägivald	49
Alkoholi tarvitamine	54
Kodune hoolimatus	61
Elukoha puudumine	92
Hulkurlus	94
Vanemate või teiste lähedaste alkoholi tarvitamine	111
Muu/ põhjus teadmata	142

Allikas: Statistikaameti andmebaas (2019)

Varjupaigateenus on kohaliku omavalitsuse korraldatav sotsiaalteenus, mille eesmärk on pakkuda täisealise isikule ajutist ööbimiskohta (Sotsiaalhoolekandeseadus, 2015). Eestis kogub

Sotsiaalministeerium kohalikelt omavalitsustelt iga-aastaselt statistikat varjupaiga teenuse kasutajate kohta. Järgnevalt tabelist nähtub, et täisealised pöörduvad oluliselt vähem abi korral ajutist peavarju saamiseks varjupaika.

Tabel 2. 2017. aasta varjupaiga teenuse kasutajad vanuses 18-24.

Põhjus	Noorte arv vanuses 18-24
Hulkurlus	1
Alkoholi tarvitamine	1
Lähisuhtevägivald	2
Muu/ põhjus teadmata	3
Elukoha puudumine	13

Allikas: Statistikaameti andmebaas (2019)

2017.aastal oli 18-24. aastaseid noori kõikide varjupaiga kasutajate seas 2,8%, millest võib järeldada, et varjupaigateenuse kasutamine ei kuulu ilma kindla eluasemeta jäänud noorte toimetulekustrateegiate hulka.

Tänapäeval on kogu Euroopa Liidu riikides hulgas on kasvanud nende noorte arv (vanuses 18-24), kes elavad allpool vaesuspiiri ja on ülekoormatud eluasemekuludega. Eurostati andmetel oli 18-24 vanuses Eesti noorte hulgas 2016.aastal 8,5% neid, kes olid eluasemekuludega ülekoormatud (Third overview...2018). Ka Kährrik, Tiit, Kõre ja Ruoppila (2003) on välja toonud, et Eestis on eluasemeturule kõige raskem ligi pääseda iseseisvat elu alustavatel noortel. Energiamaajanduse arengukava aastani 2030 (2017) toob välja, et eluaseme kättesaadavus on olnud pidevalt probleemiks ja eriti noorte seas, kes on sisenenud töö- ja eluasemeturule ja omavad väikest sissetulekut.

Varjupaikade statistika ei näita noorte kodutust märkimisväärsena, kuid NEET-noortega tegelevate piirkondlike Noorte Tugilate² andmetel oli 2015-2018. aastal nende programmis ligi 6000 noort, kes ei omandanud haridust või olnud aktiivne tööturul (Kasearu ja Trumm, 2018: 4). Noor, kes ei tööta ja/või ei õpi, võib suuresti jääda kõrvale sotsialiseerimisprotsessist ning seeläbi suurenevad muud riskikäitumise vormid (kampades liikumine, sõltuvusainete tarvitamine, ebaseadusliku sissetuleku teenimine) ning sealt edasi ei pruugi ta olla võimeline iseseisvalt oma elu elama, sh tagama endale majanduslikku kindlustatust.

Eestis pööratakse kodutusele vähe tähelepanu – riik kohustab kohalikel omavalitsustel tagada kodututele ainult vältimatu abi toidu, riiete ja peavarju näol. 2016. aasta statistika kohaselt osutati varjupaigateenust 18 asutuses, millest küll 13-s asutuses oli võimalik saada sotsiaalnõustamist, aga ainult kahes asutuses osutati psühholoogilist nõustamist ja resotsialiseerimisteenust. Statistika näitab, et sotsiaalteenuseid, mis aitaks kodutuse staatusesse jõudnud inimesel oma igapäevaeluga ise paremini toime tulla, on vähe. 2018. aastal viis Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet läbi katseprojekti (Tallinna linn...2018), et toetada inimesi vabaturult eluruumide üürimisel, juhul kui inimene oli sotsiaalmajutusüksuses elades resotsialiseerumiskaava eesmärgid täitnud. Ligi pooleaastase katseprojekti käigus leiti üüriturult korter 13 inimesele.

Noortele on Eestis olemas ennetava iseloomuga teenused – näiteks riikliku tegevuskava Eesti Noortegarantii kaudu tehakse erinevaid tegevusi, et noor saaks töötuks jäämisel või koolist lahkumisel võimalikult kiiresti haridusteed jätkata, tööle minna või olla muul viisil ühiskonnas aktiivne (Noortegarantii 2018). Lisaks on samal programmil mitmeid alameetmeid.

Ühe alameetmena on välja töötatud Noorte Tugila programm (Eesti Avatud..., 2019), mille eesmärk on töö kaotanud või koolist lahkunud noore tagasitoomine ühiskonnaellu. Programmi käigus pakutakse noorele vajaminevat nõustamist ja tuge töö- või haridusellu tagasi suundumisel. Programmi raames kasutatakse noortekeskuste seiresüsteemi, mille kaudu on võimalik koguda noorte kohta infot nagu nende sugu, vanus ning piirkonda, kus elavad, milline on nende staatus

² Noorte Tugila on programm, mille eesmärk on töö kaotanud või haridustee pooleli jätnud noore võimalikult kiire ühiskonnaellu tagasi toomine. Noorte Tugila programm on ellu viidud ühe osana Euroopa Liidu poolt algatatud Eesti Noortegarantii programmist (Noorte Tugila, 2019).

(kas õpivad, töötavad vms). Lisaks loodi Noorte Tugila programmi jaoks logiraamatusse juhtumikaardi sisestamise võimalus, mis annab võimaluse analüüsida programmis osalevate noorte tausta ning programmis osalemise teekonda ja mõju. Seega on vähemalt ühes noortega tegelevas asutuses olemas tööriist, millega koguda informatsiooni ilma kindla eluasemeta noorte kohta.

Noortegarantii ühe alameetmena (Sotsiaalhoolekande seadus, 2015) võimaldab Sotsiaalministeerium 2018. aastast kohalikel omavalitsustel pöörduda abivajavate noorte poole, kes võivad vajada toetust igapäeva eluga toimetulekul. Selleks on kohalikel omavalitsustel võimalik esitada taotlus Sotsiaalministeeriumile noorte andmete saamiseks. Tugisüsteemi eesmärk on, et kohalik omavalitsus selgitaks välja noorte abivajaduse, kes/kellel

- ei õpi;
- ei tööta;
- ei ole töötuna arvel;
- ei ole tuvastatud puuduvat töövõimet või üle 80-protsendilist töövõime kaotust;
- ei saa töötamise toetamise teenust;
- ei tegele ettevõtlusega;
- ei saa hüvitist alla pooleteiseaastase lapse kasvatamise eest;
- ei kannu vangistust või eelvangistust;
- ei viibi asendus- või kaitseväeteenistuses.

Abivajaduse tuvastamisel ja noore nõusolekul on kohalikul omavalitsusel kohustuslik pakkuda noorele vajaminevat abi läbi juhtumikorraldusliku meetodi. Sisuliselt on Noorte Tugila programm ja tugisüsteem sarnased, sest mõlemad tegelevad ühe ja sama sihtgrupiga ning samade probleemidega.

Sotsiaalministeeriumi (2019) andmete põhjal on tugisüsteemi rakendamisest olnud aasta jooksul kasu umbes 372 noorel, mis 26% noortest, kes andmeregistrite alusel abi vajavad. Tugisüsteemi võimalust on siiani kasutanud 58 omavalitsust, ainult 17 neist kasutab tugisüsteemi võimalust järjepidevalt. Omavalitsused, kes pole üldse süsteemi kasutanud, toovad põhjuseks ressursipuuduse (Sotsiaalministeeriumi..., 2019). Võrdluseks osales Tugila programmis 2018. aastal 1758 noort (Kasearu ja

Trumm, 2018: 4), mis näitab seda, et Noorte Tugilad on tänu mitmete aastate kogemusele tõhusamad noorteni jõudmisel.

Lisaks on 2018. aasta algusest on loodud asendushoolduselt ja eestkostelt lahkuvale noorele riigi poolt võimalus toetada iseseisvat toimetulekut ja õpingute jätkamist läbi eluaseme pakkumise ja vajaduspõhiste tugiteenuste ja toetuste (Asendus- ja järelhooldusteenus 2018). Loodud on võimalused jätkata asendushoolduselt lahkuvatele noortele, kuid haavatavas olukorras on kõik ülejäänud noored, kes siirduvad iseseisvasse ellu.

PROBLEEMIPÜSTITUS

Seoses ühiskonna moderniseerumisega on kasvanud noorte riskikäitumine, kasvanud vaesus ja sotsiaalne tõrjutus. Eriti haavatavad on selles olukorras noored, kes oma arengu seisukohalt peaksid olema valmis iseseisvuma. Takistused sotsiaalsest keskkonnast võivad aga noore arengut pidurdada ning ta ei tule toime oma igapäevaeluga – ei jätka haridusteed või ei sisene tööturule, katkevad olulised sotsiaalsed suhted jne, mis omakorda võivad noore jätta ilma kindla eluasemeta (koduta).

Kodutus, sh noorte kodutus on väga eriilmeline sotsiaalne nähtus, mida nähakse kui ressursside puudumist või laiemalt sotsiaalmajanduslike ja inimesest lähtuvate põhjuste koosmõjul tekkinud olukorda. Kodutus esineb ka varjatud kujul, st inimene, kes ei oma kindlat eluaset, ööbib sõprade ja sugulastes juures või ebakindlatel elamispindadel. Eesti varjupaikade statistika ei näita noorte kodutust märkimisväärsena, kuid erinevad uuringud on näidanud, et inimesed, kes kasutavad kodututele suunatud teenuseid, on sageli olnud varasemalt varjatult kodutud, mistõttu peaks varjatud kodutusele rohkem tähelepanu pöörama ja välja töötama sekkumismeetodeid, et ennetada ja ka kõrvalda inimeste (sh noorte) tänavale sattumist või ebakindlatel elamispindadel elamist. Crawley jt. (2013) leidsid, et inimesed, kes kogevad varjatud kodutust, on sageli vaimse tervise probleemidega, ei pöördu sotsiaal- ja tervishoiuteenuseid saamas, sest on varasemalt kogunud negatiivset suhtumist.

Varjatud kodutuse temaatikal ei õnnestunud mul uurimusi Eestis leida. Kodutuse ja varjatud kodutuse defineerimine ja probleemiga tegelemine on piirkonniti väga erinev ning selget piiri, kus maalt jookseb varjatud kodutus, on raske tõmmata, siis lähtusin sellest, et kõige õigem on uurida just noorte olukordi läbi nende endi käsituse oma argipäevast kui ka noort ümbritsevat keskkonda ja neid ümbritsevate inimeste arusaamu, et luua mulle teadaolevalt esmane teadmine sellest, millisena Eestis noorte varjatud kodutus esineb.

Sellest tulenevalt on minu magistritöö eesmärk läbi spetsialistide ja noorte kogemuste saada teadmisi noorte varjatud kodutusest Eestis.

Otsin oma töös vastust järgnevatele uurimisküsimustele:

1. Kuidas käsitavad kindla eluasemeta noored oma olukorda ja selleni viinud elusündmusi?
2. Kuidas käsitavad kindla eluasemeta noorte olukorda ja selleni viinud elusündmusi spetsialistid, kes nende noortega tegelevad?
3. Milliseid lahendusi näevad oma olukorrale noored?
4. Milliseid lahendusi näevad noortega tegelevad spetsialistid noorte olukorra parandamiseks?

3. METOODIKA

See peatükk keskendub uurimuse läbiviimise metoodikale. Kirjeldan uurimuse aluseks olnud uurimismeetodit, annan ülevaate andmekogumismeetodist ning kirjeldan analüüsi käiku ning valimi koostamise protsessi. Peatüki lõpus reflekteerin ja jagan mõtteid, mis uurimuse käigus ja järel tekkisid.

3.1. Uurimis- ja andmekogumismeetod

Uurimuse läbiviimise meetodiks valisin kvalitatiivse lähenemise. Kvalitatiivne meetod võimaldab teemasse rohkem süveneda - mõista inimeste kogemusi, arusaamu ja tõlgendusi läbi vaatluste, intervjuude või sõnalise suhtlemise (Barnham, 2015) ehk minu uurimuse kontekstis saada kirjeldusi ilma kindla eluasemeta noorte ja nendega töötavate spetsialistide argipäevast ja eluilmast.

Spetsialistide ja noortega viisin läbi poolstruktureeritud individuaalintervjuud (Lisa 1 ja Lisa 2). Andmete kogumiseks ja salvestamiseks kasutasin mobiiltelefoni diktofoni rakendust. Poolstruktureeritud intervjuu eeliseks teiste meetodite ees on paindlikkus, mis võimaldab andmekogumist vastavalt olukorrale redigeerida – muuta käsitletavate temade järjekorda, täpsustada uuritava vastuseid (Kalmus, Masso ja Linno, 2015). Intervjuu kaudu saab inimene rääkida oma eluilmast, oma personaalsetest vaadetest. Intervjuu kava täiendasin või muutsin vastavalt sellele, millise spetsialistiga vestlesin.

Selleks, et intervjuueeritavad ennast mugavalt tunneksid, alustasin intervjuusid sissejuhatavate küsimustega, tutvustasin ennast ning põhjust, miks olen noorte varjatud kodutuse uurimiseni jõudnud. Intervjuu käigus kasutasin nii kirjeldavaid, tõlgendavaid küsimusi kui ka suletud küsimusi (Kalmus jt, 2015). Läbi kirjeldavate küsimuste püüdsin rohkem teada saada noorte lapsepõlvest ning nende praegusest elust, et siduda noorte kirjeldused oma eluilmast läbi analüüsi ja mõista, miks nad varjatud kodutusega kokku puutusid (puutuvad). Tõlgendavate küsimuste

eesmärk oli teada saada nii noortelt kui ka spetsialistidelt, mis tähendab nende jaoks (varjatud) kodutus ning kuidas võiks (varjatult) kodutuid noori aidata. Kuna noored olid üsna kinnised, siis tuli täpsustavate küsimustena esitada ka suletud küsimusi.

3.2. Uurimuses osalejad

Täpne uuritavate arv kujunes välja uuringu käigus, sest erinevatest intervjuudest tõstasid teemad ja inimesed, kes võiksid seda informatsiooni omada. Kvalitatiivse uuringu üks põhiomadusi on, et uurimisobjektid valitakse eesmärgipäraselt (Hirsijärvi, Remes ja Sajavaara, 2005: 155). Valimi moodustasid Eesti eri linnade erialaspetsialistid ning noored, kes on olnud oma elus olukordades, kus neil on puudunud kindel eluase.

Uuringusse valisin noored vahemikus 16-25, sest mõlemad vanused tähistavad noore elus ühe või teise eluetapi lõppu: 16-aastane noor lõpetab põhikooli ning on valikute ees, kas minna õppima või tööle ning kas on aeg iseseisvuda, 25-aastane noor lõpetab ülikooli ning on töövaliku ees ning suure tõenäosusega ka iseseisvumas.

Esialgne idee oli spetsialistide seas intervjuuerida noorsootöötajaid ja kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajaid, kes puutuvad kokku eluasemeprobleemidega. Noorsootöötajad valisin Noorte Tugila programmi tõttu, sest nemad puutuvad kokku mitteaktiivsete noorte ehk NEET-noortega, kelle seast lootsin leida oma uuritavad noored. Kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajad valisin lähtuvalt oma töökogemusest, kuna töötasin uuringu läbiviimise hetkel ise kohalikus omavalitsuses ja puutusin oma töös kokku noortega, kes ühel või teisel põhjusel oma murega minu juurde jõudsid (valdavalt oli esmapöördujaks mõni noorega kokkupuutuv spetsialist või lähedane). Seega lootsin, et teistel sama töövaldkonnaga spetsialistidel võib olla sarnane kogemus. Kahjuks ei olnud ükski kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja, kelle poole pöördusin, nõus uuringus osalema. Ühe nõusoleku sain, kuid ta loobus viimasel hetkel. Mõningatel juhtudel põhjendati, et ei osata teemal kaasa rääkida. Osad spetsialistid kartsid, et nende töövaldkond on laiem ja nii kitsal teemal ei ole võimalik magistritöö jaoks vajalikku informatsiooni edastada.

Uuringus osalesid kolm noorsootöötajat, üks turvakodu sotsiaalpedagoog ning kriminaalhooldaja, kes tegeleb vanglast vabanenud noortega. Kaks noorsootöötajat töötasid uuringu läbiviimise hetkel Pärnu Noortekeskuses ja üks Tallinna Kesklinna noortekeskuses ning kõik kolm olid Noorte Tugila programmis NEET-noortega tegelemas. Tallinna noorsootöötaja tõdes, et neil on väga raske jõuda keeruliste noorteni, sest nad ei tule ise noortekeskustesse.

Noorsootöötajate igapäevatöö oli sisustada noorte vaba aega, pakkuda esmatasandi nõustamist, teha juhtumitööd koos võrgustikuliikmetega (politsei, lastekaitse). Noorte Tugila raames puutuvad noorsootöötajad kokku probleemidega nagu noorte koolist välja langemine, sõltuvusprobleemid, toetusvõrgustiku puudumine, koolikiusamine ja eluasemeprobleemid. Turvakodu sotsiaalpedagoog töötas Tartu ühes turvakodus ning tema põhiliseks tööülesandeks oli laste ja perede iseseisva toimetuleku toetamine. Sotsiaalpedagoog tõi välja, et kõige rohkem tegelevad nad turvakodus noorte emadega, narkomaanidega ning peamised probleemid on koolikohustuse mittetäitmine, keerulised peresuhted, sõltuvus- ja eluasemeprobleemid. Uuringus osalenud kriminaalhooldaja töötas uuringus läbiviimise hetkel Pärnus ja Kuressaares ning tema peamiseks tööülesandeks oli Viru vanglast vabanenud noorte (kriminaalhooldusaluste) üle järelvalve pidamine eesmärgiga vähendada korduvkuritegude arvu.

Intervjueeritavate noorte leidmine oli oluliselt lihtsam. Kõik noored leidsin tänu spetsialistidele, keda intervjueerisin, v.a. üks, kelle leidsin tänu perekonnaliikmele. Uuringus osales 5 erinevat noort, kes on praegu või mõnel oma eluetapil kogunud probleeme eluasemega või, keda võiks määratleda kirjanduse alusel kodutuks või öelda, et ta on riskis, et jääda kodutuks.

Noored olid üsna sarnase sotsiaalmajandusliku taustaga – kõikidel noortel oli lõpetatud põhiharidus, kaks neist töötasid mustal tööturul hooajaliselt, kaks noort töötas täistööajaga ning üks noor oli töötu, ei olnud Töötukassas arvel ega tegelenud täiendõppega. Noorte eluasemesituatsioon oli väga erinev – üks noor oli just välja tõstetud oma üürikorterist ning peatus ajutiselt tuttavate juures, teisel noorel tasusid eluasemekulusid vanemad, kolmandal noorel oli üüri maksmisega probleeme, kuna töötasu oli varieeruv, neljas noor elas koos elukaaslasega ning intervjueerimise hetkel eluasemega probleeme ei olnud ning viiendat noort ootas ees karistuse kandmine kinnipidamisasutuses ning intervjueerimise hetkel ei olnud selge, kus hakkab ta peale vabanemist elama. Kõik noored jäid vanusevahemikku 17-25. aastat.

3.3. Uurimuse käik

Enne intervjuude toimumist ja intervjuude kavade kokkupanemist viisin läbi väikese eeluuringu, et kontrollida, kas minu töö fookus on õige ning ka teistele üheselt arusaadav. Eeluuringu läbiviimiseks kohtusin Tartu linna MTÜ Tähe Noorteklubi mobiilsete kontaktnoorsootöötajatega³ ja nende koordinaatoriga. Tutvustasin neile töö teemat ning selgitasin, mida soovin oma uurimusega saavutada. Vestlus toimus arutelu vormis ning olulised tähelepanekud märkisin peale intervjuud paberile. Vestlus kestis umbes tund aega ning vestluse viisin läbi MTÜ Tähe Noorteklubi ruumides.

Sain vestluse jooksul kinnitust, et varjatud kodutus ei pruugi olla spetsialistide seas arusaadav mõiste, mis andis mulle suuna uurimisküsimuste ümbersõnastamiseks. Samuti andis see tõuke keskenduda ka väga põhjalikult noorte tõlgendustele oma eluasemeprobleemidest, sest nii nagu on maailm muutumises on ka inimesed ning nende arvamused ning vajadused.

Uuringu teist etappi alustasin intervjuu kava välja töötamisega spetsialistidele. Esimese uuringu viisin läbi noorsootöötajaga. Võtsin ühendust ka erinevate kohaliku omavalitsuste sotsiaaltöötajatega, kes üldiselt ei soovinud uuringus osaleda, kuna leidsid, et nende klientide seas selliseid noori ei ole. Pigem soovitati pöörduda lastekaitse spetsialistide, kriminaalhooldajate, asenduskodude ja laste turvakodude töötajate poole. Kvalitatiivse uuringu korral on oluline võtta arvesse muutunud olusid ning vajadusel uurimuse kava muuta (Hirsjärvi jt, 2005: 155). Peale eitavaid vastuseid võtsin ühendust ühe kriminaalhooldajaga, kes oli nõus uuringus osalema. Saatsin mitmeid kirju erinevatele turvakodudele, mille tulemusena oli uuringus nõus olema üks turvakodus sotsiaalpedagoog.

Intervjuu kava noorele töötasin välja olles läbiviinud mõned intervjuud spetsialistidega et saada rohkem sisendit nende poolt, mis teemadel noortega vestelda. Esimestest intervjuudest sain tõuke

³ Mobiilne noorsootöö on üks ennetustöömudel, mille eesmärk on luua usalduslik kontakt noorega avalikus ruumis, et jagada noorega informatsiooni, luua võimalusi noore ja kogukonna vaheliseks koostööks ning toetada noort sotsiaalsete oskuste omandamisel ning pakkuda individuaalselt tuge esilekerkivate probleemide korral (ENTK, 2019).

vestelda noorega iseseisvumise teemal, sest spetsialistid märkisid, et noorte probleemiks on õpimotivatsiooni ja tahte puudumine millegagi tegelemiseks. Siit tekkis ka idee käsitleda just Eriksoni psühhosotsiaalset arenguteooriat täiendades seda J.Marcia identiteedi käsitlustega, sest motivatsioon kui selline kaob inimesel mingisugusel põhjusel. Kõigil inimestel on hetki, kus neil on raske ühte või teist tegevust teha, kuid kui see motivatsioonipuudus kestab pikemat aega, on seal suure tõenäosusega mingisugune puudujääk inimese varasemas elus. Kuna noorukiiga on väga tormiline eneseotsingu aeg, siis pidasin vajalikuks käsitleda identiteedi arengut.

Esimese noore, keda intervjuerida, leidsin tänu oma perekonnaliikmele, kes töötas varasemalt koolis. Teised noored leidsin tänu erinevatele erialaspetsialistidele, kellel oli tööalaselt noortega kokkupuude. Kõik intervjuud toimusid intervjueritavale sobivas kohas – kolme noorega kohtusin kohvikus, ühe noorega noortekeskuses ning ühega kirikus. Noorsootöötajatega viisin intervjuud läbi noortekeskustes, turvakodu sotsiaalpedagoogiga Skype teel ning kriminaalhooldajaga tema kontoris. Paigad olid valitud intervjueritavate poolt. Intervjuude kestvused olid erinevad – noortega kestis kõige lühem intervjuu 30 minutit ja pikim 60 minutit. Spetsialistidega kestis kõige lühem intervjuu 50 minutit ja pikim 1 tund ja 30 minutit. Andmeid kogusin ajavahemikus veebruar 2018 kuni aprill 2018.

3.4. Analüüsimeetod

Kasutasin intervjuude analüüsimiseks temaatilise analüüsi meetodit, sest see sobib just vähe uuritud teemade ja valdkondade uurimiseks (Kalmus jt, 2015). Temaatiline analüüs on analüüsistrateegia, mille eesmärk on leida kogutud andmetes peituvad tähendused ja arusaamad ja kogemuste mustrid ning luua nendest sidus kirjeldus (Ezzy, 2002; Ayres, 2008).

Andmete analüüsiks transkribeerisin kõik salvestatud intervjuud sõna-sõnalt. Seejärel kodeerisin transkriptsioonid. Kvalitatiivse analüüsi üks põhilisi tegevusi on teksti kodeerimine (Kalmus jt, 2015). Kodeerisin andmed käsitsi kasutades Microsoft Word tarkvara, kuhu lisasin ka tekkinud mõtteid ja ideid.

Temaatilist analüüsi iseloomustab avatud kodeerimine, kus uurija sõnastab uurimuse eesmärgi ja uurimisküsimused, kuid pöörab lisaks enda sõnastatud teemadele tähelepanu sellele, mis on uurimuses osalejate jaoks oluline. Kasutasin andmete analüüsimiseks induktiivselt deduktiivset kodeerimist Induktiivse deduktiivse kodeerimise käigus loetakse tekstid läbi ja luuakse esialgsed koodid ning seejärel otsitakse tekstist koodidele vastavaid tekstilõike (Kalmus jt, 2015).

3.5. Eneserefleksioon

Kvalitatiivse uurimuse läbiviimisel on oluliseks osaks uurija eneserefleksioon, mille käigus uurija reflekteerib oma rolli uuringus ja püüab mõista, kuidas isiklik mina mõjutab uurimisprotsessi (Creswell, 2003).

Teema uurimist alustasin õhinaga, sest tundus, et see on Eesti mõistes väga uus käsitlus ning mul on võimalus läbi oma magistritöö anda panus teema avamisse. Samas tundsin terve uurimise käigus, et üsna raske oli oma mõtteid ja ideid sõnastada, sest loetud materjalidest oli vähe tuge. Siinkohal tänu juhendajale Marju Seljale, kes aitas minu ideid ja mõtteid laiemasse konteksti asetada.

Esimesed takistuseks uuringu läbi viimisega esinesid, kui otsisin spetsialiste, kes võiksid teemal kaasa rääkida. Minu suureks sooviks oli vestelda kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatega, kes kodanike eluasemeprobleeme oma igapäevatoos peavad lahendama, kuid üldjuhul ei nõustunud nad intervjuus osalema, sest nad arvasid, et ei ole selliste noortega kokku puutunud. Võtsin uuringu läbiviimise hetkel ühendust neljateistkümneme kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajaga, kellest kaks olid esialgu nõus olema, kuid intervjuu kokkuleppimise ajal loobusid. Kui kutsusin üles noorsootöötajaid, siis nad olid ka alguses kahtleval seisukohal, kuid teemat avades leidsid enamus, et probleemsete noorte hulgas on neid noori, kelle muude probleemide hulgas paistab välja ka eluaseme puudumine, selle ebakvaliteetne olukord või ühest elukohas teise pendeldamine.

Avastasin ennast selle protsessi keskel mitmeid kordi mõtlema, kas ikka tasub teemat uurida ja kas saan piisavalt materjali magistritöö tarbeks? Näiteks sain ühe vastuse õigusrikkumistaustaga noorte tööle aitamise ja püsimise toetamisega programmi eestvedajalt, kes arvas, et nende

töötajatel ei ole võimalik teemal kaasa rääkida, kuigi nad tõdesid, et on pidanud tegelema noortega, kellel pole kusagil elada või kes keelduvad erinevatel põhjustel elamast seal, kus neil on võimalik. Sama programmi eestvedaja soovitas pöörduda ka asutuste poole, kellega koostöös on nad noortele eluasemeid otsinud, kuid kahjuks ei olnud võimalik nende asutustega kontakti saada. Kuigi sain sellise põhjapaneva eitava vastuse, siis tundsin ikkagi, et teema edasi uurimine on vajalik, sest eitavatest vastustest jäid kõlama ikkagi spetsialistid ja asutused, kes selliseid noori aidata püüavad. Pöördusin veel ühe koguduse poole ning kolme majutusüksuses töötava sotsiaaltöötaja poole, kuid üheltki vastuseid ei saanud.

Uuritavate noorte leidmine oli mõnevõrra lihtsam kui olin spetsialistidega vestelda saanud. Samas oli minu jaoks väga raske noorte intervjuerimine, sest nad olid kinnised ega soostunud väga arutlema teemade üle. Kindlasti tundsin mõnevõrra hirmu nende intervjuerimise ees, kuna tegemist oli väga haavatavate noortega ning küsimused väga isiklikud. Selgitasin kõikidele noortele intervjuude alguses, et võivad igal hetkel intervjuu katkestada või mitte vastata kui küsimused on liiga isiklikud. Rõhutasin, et nende nimesid kusagil ei kasuta ning tagan nende anonüümsuse. Üks intervjueritav oli intervjuerimise hetkel alaealine ning tegelikult näeb eetika ette, et oleksin pidanud tema intervjuerimiseks küsima nõusolekut tema vanematelt (Lagerspetz, 2017). Kuna noor oli uuringu läbi viimise hetkel põhimõtteliselt kodutu ning tema suhted emaga keerulised, ei saanud ma tema ema nõusolekut küsida.

Tagantjärei olen mõistnud, et oleksin pidanud rohkem lugema erialakirjandust niivõrd haavatava sihtgrupi intervjuerimisel. Arvan, et olin intervjuerimise ajal kohati rutakas ja oleks pidanud noorele rohkem aega andma, et küsimuse üle mõtiskleda.

Veel olen mõelnud, et varjatud kodutuse temaatikat oleks võinud uurida grupiintervjuude kaudu, et sarnases olukorras noored saaksid kuulda ka teiste kogemusi. Usun, et see aitaks noortel ka rohkem avaneda ning mitte tunda häbi oma elusituatsiooni pärast. Arvan, et sain siiski teema avamiseks väärtuslikku informatsiooni, mida uuringu käigus esitlen. Lisaks intervjuusid analüüsid jõudsin mõttele, et teemat oleks huvitav uurida ka läbi erinevate fookusgruppide, et jällegi tekitada rohkem arutelu ja inimesi mõtlema panna kodutuse temaatikale üldisemalt.

4. TULEMUSED

Uurimistulemusi on käsitletud teemade ja alateemad kaupa, mis noorte ja spetsialistide kirjeldustes välja tulid. Teemad, mis tekstide analüüsis esile kerkisid, tulenesid uurimisküsimustest: „noorte päritoluperekonnad“, „pere juurest lahkumine“, „kodu ja kodutus“, „noorte abistamine“, „kodutuse periood“.

Illustreerimaks tulemusi olen kasutanud intervjuudest pärit tsitaate, milles on tähistatud noored tähistega N1, N2 jne ning spetsialistid tähistega S1, S2 jne. Vastajate tsitaadid on esitatud kaldkirjas ning vahele jäetud lõigud tsitaatides on tähistatud märkega (...).

4.1. Keskkonnad, kus noored kasvasid

Kuna eluilmakeskne lähenemise kohaselt kujuneb inimese eluilm tema sotsiaalsetest keskkondadest, läbielatud ajast (sündmused, elumuutused) kui ka suhetest, siis pidasin oluliseks uurida, millistest perekondadest noored tulevad ja milline on olnud nende lapsepõlv.

Küsimusele, kus Sa kasvanud oled ja milline Su lapsepõlv oli, vastasid noored erinevalt, kuid läbivalt oli noorte jaoks üheks märksõnaks lagunenu perekond.

„(...)Esiialgu koos vanematega (...) Emaga saime hästi läbi, aga isa nagu, mitte eriti nagu, ta peksis mind (...)Mingi selle ajani kui ma sain seitsme aastaseks, läksime lastekodusse õega, sest vanemad jõid ja kui ma seitsmeseks sain, siis ema suri ja isa hakkas veel hullemini jooma (...) aasta-kaks olime lastekodus, siis pandi meid kasuperre.“ (N5)

“No algul oli kõik normaalne. Nagu ikka, käisin koolis ilusti (...) Elasin koos emaga, pole isa või noh ma tean, kus ta elab, aga ma ei ole teda kunagi näinud. Mind ei huvita ka see inimene. Ma isegi ei viitsi.“ (N1) Noore vastuses peegeldub tema frustratsioon isarolli puudumisest ning soov sellest teemast mitte rääkida ega sellega tegeleda.

„Lapsepõlv oli... lõbus ütleme...natuke raske. Raskus oli just sellepärast, et ema kasvatus, sellepolest oli raske. (...) Ema jättis mõningad asjad tegemata.“ (N4)

Kui küsisin noore käest, et mis ema tegemata jättis, sain vastuseks *„Hoolitsemise.“ (N4)*

Ühe noore peres kasvas lisaks temale erivajadusega vend ning ta tõi välja, et kolis mingisugusel ajahetkel oma vanaema juurde, sest pere otsustas, et nii on lihtsam toime tulla.

Noored olid oma lapsepõlve kogemustest rääkides erineva avatusega, mõni rääkis probleemidest vabalt, oli tunda, et noor on leppinud ja harjunud oma raskest lapsepõlvest teistele rääkima, sest on pidanud elu jooksul erinevate sotsiaaltööpetsialistidega kokku puutuma, mõni noor oli väga napisõnaline. Üks noor ei soostunud oma lapsepõlvest üldse rääkima. Noorte napisõnalisus võis olla põhjustatud nende noorte vähestest sotsiaalsetest oskustest.

Mitte ükski noor ei toonud välja oma lapsepõlve õnnelike hetki. Nende kõigi vastustest jäi kõlama piiratud eluilm, kus puudus lapsevanema või vanemate hoolitsus üldse. Noorte vastustes peegeldus kuivõrd tähtis see oleks tegelikult nende jaoks olnud, et vanemad oleksid nende jaoks olemas olnud, sest rääkides oma lapsepõlvest pidasid kõik noored oluliseks mainida just vanemliku hoolitsuse puudujääki, mis neid on terve nende senise elu mõjutanud. Noorte lugusid ilmestavad ka spetsialistide arvamused, et sageli on probleemsete noorte hulgas just need, kelle vanemad ei osale piisaval määral või ei osale üldse oma lapse kasvatusprotsessis.

„(...) et neil ei ole seda peretoetust või seda toetust nagu, seda toetust sellisel määral, et nad oleksid nii öelda täisväärtuslikud kodanikud.“ (S1)

„(...) päris ema tal ei ole (...) isa on noormehel olemas, aga töötab Soomes enamust ajast (...) alaealisena noorena ta elas isa ja kasuemaga. Aga kuskil alates kuusteist aastat ta on ikkagi pidanud nagu üksi elama (...).“ (S4)

„(...)Vanemad mõlemad on alkohoolikud.“ (S2)

Lisaks töid spetsialistid välja kärgperedes esinevaid probleeme, kus sageli esinevad konfliktid isa ja poja vahel, mille tagajärjel tekivad probleemid koolis ning lumepallina veereb probleem ka

noore teistesse eluvaldkondadesse. „(...) eluasemeprobleemide teema on üheks osaks nende väga keerukas situatsioonis (...) üks üks asi on tinginud teise (...).“ (S3)

Minu arvates näitab selle spetsialisti vastus, kui oluline on uurida ja vaadelda igat noort tema erinevates eluvaldkondades ehk tema eluilmas ning näha neid erinevaid mõjutavaid tegureid, et probleeme mõista ja nendega tegeleda. Kindlasti ei ole kõik noored ühesugused ja selle teadmisega arvestamine võimaldab meil personaalsemaid lahendusi noorele ja tema perele pakkuda. Iseenesest kärgpere ei tähenda alati probleeme, iga inimese ja iga pere lugu on unikaalne.

Näiteks tõi intervjuu käigus turvakodus töötav sotsiaalpedagoog näiteid noortest, kes on veel alaealised, kuid konfliktsete peresuhete tõttu veedavad rohkem aega turvakodus kui oma päris kodus. Sotsiaalpedagoogi sõnul on sellise noortega väga raske, sest ta lihtsalt ei lähe koju. Tal on veel mitu õde ja venda, kes elavad kodus, aga tema on enne tänaval kui päriselt koju läheb. Seetõttu on turvakodu võtnud suuna, et lasevad tal seal ööbida. Selline personaalne lähenemine kannab endas eluilmakeskset perspektiivi, sest on püütud individuaalselt noorele läheneda andes talle aega oma murekohtade väljendamiseks.

Väga terava probleemina toodi välja noorte lapsevanemate toimetulekuoskusi. Nimelt satuvad noored lapsevanemad sageli elukoha puudumise tõttu lastekaitsetöötaja või turvakodutöötaja juurde. Tavapäraselt on probleemiks suutmatus tasuda üüri- ja kommunaalarveid. Lisaks majanduslikule riskikäitumisele paistab ilma kindla eluasemeta noorte hulgas silma töökultuuri puudumine.

„(...) et nad ei suuda sageli ka töökohti hoida, sest nende lähivõrgustikud on hästi haprad, suhted päritoluperekonnaga on sassis, suhted tuttavatega on sassis. Selline majanduslik riskikäitumine, laenamine ja kõik sellised asjad on hästi tavalised. ja siis tulevad need rahaprobleemid nagu suuremad (...) siis sellistel kakskümmend pluss vanuses noortel tänapäeval on kuidagi nagu mingi selline töökultuurist hoopis teine arusaam. Et see on nagu ongi normaalne kui sa lihtsalt ei lähegi tööle, mis sest, et sa juba nagu läksid tööle, sul on leping ja sul on kohustus minna, siis kuidagi lihtsalt ütlevad, et ma ei tea, ma tundsin ennast hommikul halvasti, et ma ei saa minna haigena tööle minna. Aga kas sa teatasid oma tööandjale? Ei.“ (S5)

Lisaks esineb noorte lapsevanemate seas neid, kes on küll saanud kohaliku omavalitsuse toel eluaseme sotsiaalkorterisse, aga ei suuda näiteks kodukorda jälgida (kutsutakse külalisi, peetakse pidusid). Sellised noored on sageli riskis, et jääda ilma koduta. Need väited ilmestavad fakti, et meil on olemas sihtgrupp noori, kes peaksid olema kohaliku omavalitsuse poolt rohkem toetatud, et vältida nende tänavale sattumist.

Lisaks noortele lapsevanematele töid spetsialistid oma tööpraktikast välja vanglast vabanevaid noori ja asenduskodust ellu astuvaid noori, kellel on suur oht jääda kodutuks, sest peale vabanemist vanglast pole kuhugi minna, sest noot on oma lähivõrgustikust eemaldunud. Asenduskodust ellu astuvad noored ei soovi sageli võtta vastu kohaliku omavalitsuse poolt pakutavaid sotsiaalpinde, sest sealsed tingimused ei ole sobivad (ümberringi elavad asotsiaalsete eluviisidega inimesed). Asenduskodu lapsed saavad riigipoolset tähelepanu, sest välja on töötatud järelhooldusteenus, mis võimaldab noort iseseisvasse ellu järk-järgult koos vajaliku abiga suunata.

Vanglast vabanenud noored ei ole otseselt kohaliku omavalitsuse vaateväljas. Juhul kui noor hakkab vanglast vabanema, saadetakse tema kohta teade kohalikku omavalitsusse. Tegemist on väga lakoonilise dokumendiga. Vangla teavitamine ei kohusta kohalikku omavalitsust noorega juba vanglas olemise ajal kontakti astuda, kuid selleks, et noorel tekiks juba enne vanglast vabanemist kontakt välismaailmaga, oleks oluline sellele võimalusele tähelepanu pöörata.

4.2. Päritoluperekonnast lahkumine

Noored lahkuvad oma päritoluperekonnadest erinevatel ajahetkedel. Noorte kodust lahkumine on loomulik elu edasi kulgemine kui noor astub ülikooli või kutsekooli, läheb tööle ja loob oma perekonna. Kui noor lahkub või on sunnitud oma päritoluperest lahkuma liiga vara, kaasnevad sellega sageli erinevad toimetulekuprobleemid ja takerdub noore areng ning muutub tema senine eluilm – kindel elukoht muutub kaootiliseks, senised suhted võivad katkeda ja asemele tekkida uued (nii negatiivsed kui ka positiivsed), toime tuleb tulla senisest erinevate probleemidega (näiteks kuidas tagada endale sissetulek, et oma baasvajadusi katta).

Minu uuringus osalenud noored leidsid, et nemad lahkusid kodust, kuna soovisid tegeleda eneseotsingutega ega tahtnud elada kellegi teise reeglite järgi.

„Aga selles suhtes, et mulle ei meeldi need reeglid, mis kodus on, mulle ei sobi need. Ma olen rahulik inimene, mulle meeldib olla vaikselt, vaikuses, omaette. Siis ma saan lihtsalt mõelda natuke. Mitte nii, et mul on kodus koguaeg mingisugune müra. Ma ei armasta sellist asja. Siin teen, mida tahan, magan nii kaua tahan ja niimoodi (...) Ma tahan ise hakkama saada.“ (N1)

„(...) Et tahaks nagu omapäi olla (...).“ (N4)

„(...) just ongi see, et oma reeglite järgi elada, mitte selle järgi, et nüüd ma ei tea, see kell ole siin.“ (N2)

Noorte mässumeelsus ja soov iseseisvuda teismeliseeas on üsna tavaline nähtus, sest üritatakse tegeleda eneseotsingutega. Lapsevanemad ja noortega töötavad spetsialistid peavad seda mõistma, kuid aru saama, et noor vajab siiski elus õige raja leidmiseks tuge.

Selleks, et mõista noorte soovi varakult iseseisvuda, uurisin neilt, millal peaks noor iseseisvalt elama asuma ja mis võimalused ja takistused noortel iseseisvumisel on. Noorte vastused iseseisvumise aja osas erinesid – mõni arvas, et tuleks koolid enne lõpetada ja töö leida, et suudaks endale eluaset tagada, üks noor arvas, et ei peakski iseseisvuma (et on hea, kui saab üksteisele toetuda) ja üks noor uskus, et 16-aastaselt peaks inimene juba iseseisev olema ja oma sõnade eest vastutama. Noored käsitlesid iseseisvumisest rääkides majanduslikku toimetulekut ja vastutuse võtmist, kuid ükski nendest ei pidanud oluliseks rääkida suhete loomisest, millest võib järeldada, et keerulistes oludes noortel on raske suhteid luua ja säilitada, kuna juba varasemalt on olnud peresuhetes konflikte.

Lisaks tõid noored ja spetsialistid välja vanemate suurt rolli noore iseseisvumisel või mõnel juhul ka iseseisvumise edasi lükkamisel.

„(...) mul on palju sellised sõpru, nad on alaealised, nad ei käi tööl, vanemad lihtsalt maksavad, annavad raha neile, elavad üksi korteris (...)“ (N1)

„(...) need on sellised noored, kes ei taha midagi teha. Oli mul üks noor poiss, 23, ta tuli siia meie juurde, ma rääkisin temaga, et ongi istub kodus, arvutis, isa maksab renditasu, istub arvutis ja ütleb, et ma tahan töötada, aga kaks korda nädalas ja neli tundi päevas maksimum.“ (S1)

Kahjuks võib vanemate roll noore iseseisvumisel olla pigem takistavaks teguriks, kui vanem ei näe, et noort tuleks iseseisvumisprotsessis toetada selliselt, et ta suudaks tulevikus iseseisvalt ilma vanemate majandusliku toeta hakkama saada. Eelnevad katkendid intervjuudest ilmestavad ühiskonnas toimuivaid protsesse, sest aina rohkem noori iseseisvuvad hiljem. Samuti tõstatavad need katkendid mõtte, kas need noored on varjatult kodutud, kui neil on formaalselt kõik eluks vajalik olemas, kuid tegelikkuses ei ole nad võimelised iseseisvalt hakkama saama?

Noorte lahkumine kodust pole üldjuhul sündmus, mis juhtuks päeva pealt. Uuringus osalevate noorte vastustes tuli välja, et väga palju mõjutasid kodust lahkumist seltskonnad, kus liiguti ning see, et viibiti alaealisena kodust sageli eemal.

„Eino, tegelikult ma käisin siis koolis veel. Ma olin iga nädalavahetus linnas. Nagu mind polnud üldse kodus. Reedel läksin minema, laupäev-pühapäev (...) esmaspäeval läksin kooli ja ei tulnud koju, läksin lihtsalt kooli ja nii iga nädalavahetus.“ (N1)

„(...) Aga nagu kunagi sai nagu tihedamini kuskil oldud. Väga nagu ei kippund koju (...).“ (N2)

Valedes seltskondades liikumine ja vanemate poolse kontrolli puudumine võis nii mõnegi noore puhul tuua kaasa seaduserikkumisi. Noored rääkisid sekeldustest politseiga ja karistuse kandmisest.

„(...) siis tuli narkoteema, mis lõppes sellega, et lõpetasin politseis ja sain väärteo ja mis on mul siiamaani, mis on väga suur probleem nagu üldse töö leidmisega ja nii, et see on üldse põhiprobleem, miks nagu tööd on raske leida (...).“ (N1)

„Olen kriminaalkorras karistatud (...) kaklused (...) keeldude rikkumised – alkoholikeeld, suhtlemiskeeld.“ (N2)

„(...) et ma ei ole öösel koju läinud ja kuskil linna vahel jamasid korraldanud.“(N4)

Kui spetsialistidega noorte probleemidest rääkisin, siis selgus, et eluaseme puudumine ja kodutus on sageli negatiivne tagajärg. Enne seda esinevad probleemid, mis on sageli seotud sotsiaalsete oskuste, varem mainitud perekondlike probleemide ja vanemliku toe puudusega. Varasemad uuringud kinnitavad ka, et kodutus on sageli negatiivne tagajärg - Jen Couch (2011) leidis oma Austraalias läbi viidud uuringus, et kodutus on sageli protsessi tagajärg, kus noor eemaldub sotsiaalsetest suhetest enda ümber (perekond, kool, kogukond).

„Oskamatus sotsiaalselt toime tulla (...) kodutuks võivad jääda ka lastekodust tulevad lapsed, kellel ei olegi peretoetust taga olnud (...) kes ei ole ise näinud peremudelit, et kuidas tulla toime (...) nemad on kindlasti riskirühmas.“ (S2)

„Turvakodus töötades peamised probleemid on kodused probleemid vanematega, koolikohustuse täitmine, sassis peresuhted, vanemate alkoholism või narkoprobleemid, nende endi narkoprobleemid (...)“ (S5)

Palusin noortel konkreetselt rääkida ka kodust lahkumise perioodist, mis emotsioone see neis tekitas ja kuidas kodust lahkumine neid mõjutas.

„Ta ütles, et see on Sinu valik, ise tead, mis teed. Kui sa tahad ära minna, siis mine, nagu ma ei hoia Sind kinni, aga kui Sa nagu, et ma ei viska Sind ära, et kui Sa tahad siin olla, siis ole. Lihtsalt meil on omad reeglid.“ (N1)

Noored ei näidanud üles, et nad oleksid olnud emotsionaalselt kuidagi löödud, pigem väljendasid nad enamasti seda, et see oli nende enda valik kodust lahkuda ja perele mitte toetuda.

Üks noor, kes on juba lapsest saadik olnud ilma oma vanemata, tõi välja, et oma pärisvanemate juurest oli lihtsam lahkuda kui täisealisena lastekodust. „*Ma arvan, et oli parem ikka lahkuda. Isa ise andis juba hooldusõiguse ära, tahtis meist lahti saada (...) lastekodust ma ei tahtnud lahkuda, kartsin iseseisvat elu.*“ (N3)

Noor leidis, et ilma kogemusteta oli tol hetkel väga keeruline tööd leida. Noore vastusest peegeldub, et asenduskodus kasvades ei saanud ta piisavalt teadmisi ja oskusi, kuidas elus iseseisvalt toime tulla. Kartuse taga võis olla ka hirm jääda üksi, kuna asenduskodu pakkus turvalisust, mida oma pärisvanemate juures noor ei saanud.

Üks noor tõi välja, et tema kodust lahkunud ei ole, vaid vanemad jätsid elamispinna talle tasuta kasutada. Tema sõnul mõjus vanemate äraminek talle hästi, sest tal oli tunne, et vanemad suutsid tema identiteedi ära lõhkuda – tal oli väga raske endale meelde tuletada, mida ta teha tahab ja mis talle üldse meeldib. Samas ei õppinud ega töötanud see noor intervjuu andmise hetkel ning tal polnud ka soovi midagi õppima minna. Helemäe (2018: 23) on selliseid noori kirjeldanud kui iseseisvumise edasilükkajaid. Üldjuhul on iseseisvumise edasilükkamine põhjustatud sellest, et nad ei tunne ennast kindlalt, et väljaspool kodu toime tulla, mis ühtib minu uuringus osalenud noore mõttemaailmaga, et ta on ennast justkui ära kaotanud ega tea, mida ta edasi teha soovib.

4.3. Kodutuse periood noore elus

Selleks, et saada võimalikult terviklik pilt noore eluilmast, siis uurisin millal nad esimest korda kodust lahkusid või olid sunnitud lahkuma, ja millal ja mis põhjustel nad kodust lahkusid ja milline nende elu peale kodust lahkumist välja nägi.

„*No, ma olin enda sõprade juures. Siis ma veel pidutsesin, oletame, esmaspäeval läksin peole, seal sain magada, teisipäeval sain magada.*“ (N1)

„*Noh, kui me oma korteri leidsime, siis ma olin 18. Aga selles suhtes, et ma olen vahepeal kaks kuud siin kellegi tuttava juures ka olnud, lihtsalt vahepeal kodus käinud. Ööbinud teise koha peal (...).*“ (N2)

„Ma algul nädal aega olin põhimõtteliselt hostelis ja peale seda siis sõprade juures, isegi väljas.(...) telgis olin suvel (...) tunne oli natuke ebameeldiv. Harjusin sellega kiiresti. Mul ei olnud otseselt mingeid piinu selle pärast.“(N4)

Huvitav oli see, et noored pigem soovisid avatumalt rääkida oma tuttavate kogemustest, kes pidid telgis magama, teiste juures ööbima, öö läbi olema ööklubis, sest pole kuhugi minna. Nende soov pigem rääkida kellegi teise olukorrast võib olla põhjustatud häbitundest oma olukorra pärast. Kui noored rääkisid oma sõprade, tuttavate kogemustest, siis ilmnes, et kodutust kogedes, leitakse üsna kiiresti ülesse sarnases olukorras olevad inimesed ning liigutakse nendes ringkondades, mis on aga väga ohtlik, sest üsna kerge on võtta üle grupi käitumisviisid ja toimetulekumehhanismid, mida on kinnitanud ka varasemad uuringud (Quilgars, Johnsen, Pleace, 2008).

Mõni noor ei osanud põhjust öelda, miks nad kodutuks jäid, näiteks tõi üks noor välja, et ta lihtsalt visati üürikorterist välja. Teine noor jällegi ütles, et pidevate pidutsemiste tõttu tõsteti nad üürikorterist välja, kuid noore vastuses jäi kõlama, et ta ei tundnud, et oleks kuidagi valesti käitunud. Sellest ilmneb, et tema eluilmas oli normaalsus „pidutsemine“ ning mitte teistega arvestamine. Üks noor tõi välja, et jäi ilma eluasemeta, kuna läks tülli oma lapse isaga ning oli sunnitud lahkuma ilma, et tal oleks kuhu minna. Kuigi noored rääkisid iseseisvumise juures sotsiaalse vastuse võtmisest, siis nende kodutuks jäämise lugudest peegeldub nende suutmatust oma tegude eest vastutust võtta.

„Mul polnud kuhugi minna. Palusin tuttavalt abi, sain paar ööd olla seal, siis liikusin edasi järgmise sõbra juurde. Vahepeal sain tööle ka ja leidsin ise üürika.“ (N3) Noorele soovitati noortekeskuses ka sotsiaalpinna taotlema, aga reaalse sotsiaalpinna sai noor alles pool aastat hiljem. Noore vastusest nähtub probleem eluasemete kättesaadavusega kohalikes omavalitsustes.

Valdavalt tõi noored välja, et sel perioodil olid neile kõige rohkem toeks sõbrad, kes vajadusel neid aitasid, kui vähegi võimalik oli.

„Sõbrad toetasid mind, näiteks anti süüa, oldi seltsiks.“ (N4)

„Ma ei mäleta, ma olen nii paljude inimeste juures olnud. Ma arvan, et esimene, et ikka mingi pidu oli, olin peol, pärast läksin H (nimi peidetud) poole (...).“ (N1)

Kahjuks ei olnud ükski noor valmis selleks, mis peale kodust lahkumist tuleb. Ei mõeldud, kuidas saadakse ilma sissetulekuteta ise hakkama ega muretsetud väga, kus ööbida. Lootes, et mõni sõber või tuttav ikka laseb enda juures ööbida. Rahaliselt ei tahtud abi küsida ka vanemate käest. Üks noortest julges oma emale rääkida eluaseme puudumisest alles mitmete kuude pärast. Võib järeldada, et noored ei olnud võimelised mõtlema tagajärgedele, mis kodust lahkumine endaga kaasa toob ja ei suudetud mõelda ka kaugema tuleviku peale.

Sotsiaalteenustest ei teadnud noored kodust lahkumise hetkel suuresti midagi. Mõni üksik oli kuulnud varjupaigategenusest, kuid ei mõelnud kordagi sinna minemise peale. Mõni noor oli varasemas lapsepõlves sattunud mitmel korral turvakodusse kui vanemad purjus olid. Tõenäoliselt pidi sekkuma nendel hetkel lastekaitse ja lapse perest eraldama. Sotsiaaltoetustest ei olnud noored ka teadlikud, kuigi arvasid, et leiaksid selle info vajaduse korral üles. Noorte vastustest selgub, et nad ei ole väga huvitatud formaalsetest abivõimalustest või ei tea ega oska, kuhu pöörduda.

4.4. Arusaamad kodust ja kodutusest

Spetsialistid töid intervjuudes välja huvi, kuidas erinevatesse probleemidesse sattunud noored enda jaoks kodu defineerivad. Mõni noorsootõtaja tõi välja, et noored ütlevad sageli, et noortekeskus on justkui nende teine kodu. See ütlus võib tunduda küll naljaga öeldud, aga noorsootõtajate arvamuses noored nii tunnevadki, sest see on koht, kus suhtutakse nendesse hinnanguvabalt, nende arvamusi võetakse kuulda ning nad on alati sinna oodatud. Noored, kellel on kodus või koolis probleeme, väärtustavad noortekeskuses käimist väga.

Mitte ükski noor ei pidanud oma koduks kohta, kus ta on kasvanud, vaid pigem toodi välja, et kodu on see koht, kus saab olla nii nagu endal mugavam on või kui see on päriselt enda oma. Ka Fitzpatrick (2000) leidis oma uuringus, et kodutute noorte jaoks on oluline turvaline ja püsiv eluase.

„Minu jaoks oleks päriselt kodu kui see oleks minu enda oma.“ (N4)

„Ja pidasin ikka, kuigi ma elasin seal suht vähe, aga selline hubane tunne tekkis. Pigem tegime omamoodi, nii et nagu endal mugavam oli.“ (N2)

„Nad vist ise ei arva, sest nad ütlevad, et ma ei taha koju minna. Kui nad ütlevad, et kui näiteks ütleme nii, et kui mina peaksin mingil põhjusel kaotama oma elukoha, siis ma lähen oma vanemate juurde. Sest see ongi minu kodu, mis siis, et ma seal ei ela kogu aeg. Aga kui nemad, aga nagu need, kes meid siit läbi käivad, nemad ei lähe oma vanemate juurde, meil on siin need noored emad näiteks, kes ütlevad ka, et neil ei ole nagu minna kuhugi, et nagu mul ei ole ja kui ma küsin, et nagu isa ja ema juurde, et nad on su lapse vanavanemad, siis nad ütlevad sageli, et neil ei ole seal kohta. Et neil ei ole seal vahest füüsilist kohta ja nad tunnevad emotsionaalselt, et nad ei kuulu nagu sinna (...).“ (S5)

Palusin noortel arutleda teema üle, et mida nemad arvavad, kes on üldse kodutu. Mõned noored defineerisid kodutut kui ilma kindla eluasemeta inimest, mis ühtis nii mõnelgi juhul nende enda elusituatsiooniga. Mõni noor tõi välja, et kodutu on see, kes elabki tänaval või varjupaigas või selline, kes ei käi tööl ega soovigi tööle minna.

„(...) elad lihtsalt sõbra pool näiteks ei käi tööl ja mängid tola ja lihtsalt elad võõraste inimeste juures.“ (N1)

„Kodutu on minu arvates selline inimene, kellel ei ole mitte kuskile minna, ta ei käi tööl, ta isegi ei taha tööl käia.“ (N4)

Palusin spetsialistidel selgitada, kuidas nad mõistavad varjatud kodutuse nähtust. Vastusest kõlasid konkreetse elukoha puudumine, majandusliku võimekuse puudus endale eluruumi tagada ning ühe tuttava juurest teise tuttava juurde liikumine. Erialakirjanduses loetakse kodututeks ka noori, kes kodust ära jooksevad, kas perioodiliselt või jäädavalt (O`Sullivan jt, 2010; Locked out, 2018; Bhugra 2007, Slesnick 2004), siis vähemalt üks spetsialist leidis, et tegelikult on sellel noorel ju kodu olemas, aga see on tema valik, mitte seal olla. Samas lisis spetsialist, et kui seal pole tingimusi, mis teeksid kodust kodu, siis võiks seda noort siiski kodutuks pidada.

„(...) Samas see oleneb juba kodust ka, et kui näiteks see on asotsiaalide kogunemiskoht näiteks, siis võiks juba öelda, et ta on kodutu tegelikult, kuna tal ei ole seal hoolitsevaid vanemaid ees, et kes tema järgi vaataks, toetaks, toidaks ja üldse muretseks, siis nagu oleks kodutu. Sest ma tean, et mul oli varjupaigas oli ka kunagi üks noor, kellel oligi tegelikult elukoht olemas nii öelda, aga see oligi asotsiaalide kogunemiskoht, ta ei oleks saanud sinna elama minna, see ei oleks tema jaoks kõne alla tulnudki.“ (S2)

Ka teised spetsialistid töid näiteid noortest, kellel on kodu olemas, kuid seal elada ei saa või ei taha. Üks spetsialist tõi väga hästi välja varjatud kodutuse olemuse ning asjaolu, et inimesed ei märka seda kui probleemi, kui noorel on olemas koht, kus olla.

„(...) et ta ei ole kuskil tänaval, ta on mingites kohtades või sõbra juures (...) ja siis inimesed kõrvalt nagu ei saagi aru, võib-olla et ei mõtlegi sellele, et mis mõttes, mis kodutu, et tal on olemas kohad, kus olla, aga mõistmata, et see ongi see varjatud, et tal on koht, kus olla, aga need ei ole tema kodud.“ (S3)

Spetsialistid jõudsid oma aruteludes ka sinnamaani, et mõtlesid, et kuidas tunneb ennast lastekodus kasvav laps, kas lastekodu on tema jaoks kodu, kas kinnipidamisasutusse minev noor tunneb ennast kodutuna või tunneb ta ennast pigem vangina.

Spetsialistid arvasid, et noored ei taha väga oma eluasemeprobleeme ka tunnistada, sest tahetakse ennast teiste seas paremas valguses näidata, mis võis olla ka üks põhjus, miks noored jäid intervjuudes pigem napolisõnalisteks. Spetsialistid pidasid oluliseks seetõttu avalikult rääkida noorte kodutusest, et probleemidesse sattuvad noored ei tunneks häbi ja julgeksid kohe vastavatesse asutustesse abi saamiseks pöörduda.

4.5. Noorte abistamine

Palusin nii noortel kui ka spetsialistidel arutleda, millist abi selliseid noored võiksid vajada ja mida praegune sotsiaalhoolekandesüsteem noortele pakkuda saab.

Enamus noori nägid selles küsimuses suuresti materiaalse abi pakkumist. Mõni noor ütles, et ongi vaja ainult eluaseme leidmise/andmisega aidata, et muu igapäevaeluga toime tulla, teised leidsid, et tuleks lihtsalt toetada (et oleks inimene, kellega saaks rääkida) ja aidata töö leida.

„Peale korteri ei vaja ma kedagi.“ (N5)

„Mina arvan, et ikka sõbrad võiks aidata. Mitte sellega, et nad peavad kõik asjad ette taha ära tegema, vaid nad nagu suunaks, aitaks. Nagu noh, mingeid piasju. Näiteks uurida, kus midagi saaks. Pigem aitama töö leida.“ (N3)

Spetsialistid nägid noorte lugude taga palju sotsiaalset toimetulematust, katkiseid peresid ning sellest tulenevalt leidsid enamus, et süsteem vajab rohkem tugisikuid perede, laste ja noorte kõrvale. Spetsialistid leidsid, et ei saa noorelt kodutuks jäänud inimesi aidata teenustega, mis on mõeldud pikaajalistele kodututele. Mitu spetsialisti töid välja kohaliku omavalitsuse poolt pakutavad eluasemed sotsiaalmajades, kus sageli on erinevate elusaatustega inimesed (alkohoolikud, narkomaanid) ning äärmiselt valus on noort saata sellisesse elukeskkonda ja loota, et temast saab iseseisvalt toimetulev inimene. Noorte jõustamine, nende eluilma mõistmine, avatud ja võrdväärne partnerlus (Kõiv ja Paabort, 2017) – need on noorsootöö väärtused ja töömeetodid, mis peegelduvad spetsialistide vastustest.

„Kui me räägime nendest noortest, kes hulguvad ja on nii-öelda siis emotsionaalselt kodutud. Et nendeni jõuab vist nagu mobiilne noorsootöötaja. Meil siin neid on, aga ma ei oska öelda kui efektiivselt nad toimivad. Aga kui me nüüd räägime varjupaigast, kuhu siis läheb see 16-17.aastane, on siin meie juures turvakodus esialgu, saab 18 ja meesterahvas, peaks minema sinna x (nimi muudetud) tänavale, aga seal ei ole mitte midagi selles mõttes, et seal saabki ainult katuse,

et ei saa isegi voodit minu meelest. Ja kindlasti on vaja nõustamist sinna juurde, mingisuguseid psühholooge, kes nagu, kes nagu siis tegelevad sellega, et ta kuhu edasi jõuaks (...).“ (S5)

Mitu spetsialisti leidsid, et sotsiaalvaldkonnas on puudus meessoost töötajatest, kes oleksid probleemsetele noormeestele eeskujuks, oleksid karmima sõnaga kui naised. Nende sõnul on sageli sellistel noortel puudu just isaeeskujust, mida saaks abistava elukutse esindajana kasvõi natukenegi pakkuda.

Kuna valdavalt olid spetsialistid noorsootöötajad, siis leiti, et nad saavad olla käesoleval hetkel nendele noortele toetavateks ja suunavateks spetsialistideks. Ka Dibou ja Rannala (2019) leidsid, et noorsootöötajad kannavad noorte elus juhendavat ja abistavat rolli nähes ennast tugiisikutena. Osati välja tuua vajadust pöörduda kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajate poole või suunata noor ööbima turvakodusse või varjupaika kui noor on juba täisealine.

„Eee, mina saan ise olla lihtsalt toeks, suunama erinevatesse asutustesse, kes pakuvad sellalast nõu. Näiteks käisime siin võlanõustaja juures, et saaks oma võlgadest vabaks, siis noh, et aitaks eelarvet planeerida, koostada. Et sellise suunamise saan mina ära teha, et ta leiaks ise üles need õiged asutused ja inimesed, kellega rääkida, et oma elu järje peale saada. Ööbimiskohta pakkuda ei saa.“ (S2)

Spetsialistid lisasid veel, et tegelikult on selliseid noori kindlasti veel, kuid nende praktikas on nendeni just kõige raskem jõuda, kes kõige rohkem abi vajavad. Heaks tõdemuseks oskasid mõned spetsialistid tuua aga selle, et palju abivajavaid noori jõuavad nendeni läbi teiste noorte.

Spetsialist, kes on pidanud konkreetselt noorte eluasemeprobleeme lahendama, tõi välja, et väga suureks probleemiks on seadustest tulenevad takistused üüritoetuste saamiseks kohalikus omavalitsuses. Nimelt peab inimesel olema üürileandjaga sõlmitud kirjalik leping toetuse saamiseks, kuid paljud üürileandjad ei soovi seda teha. Seega on noored väga haavatavas seisus, kus üheltpoolt on riigi poolt tehtud võimalus toetuse saamiseks, kuid teiselt poolt on raske ja paljudel juhtudel ka võimatu üürileandjalt nõusolekut saada.

Kuna mulle endale tundus uurimuse alguses, et kodutus on teema, mida keegi väga käsitleda ei soovi ja teema, mille valupunktidele poliitikud riigi ega kohalikul tasandil tähelepanu suunata ei soovi, siis uurisin spetsialistidelt, kas ja kuidas võiks noorte kodutust käsitleda. Spetsialistid leidsid, et teemat tuleks kindlasti käsitleda, et panna inimesed üldisemalt kui ka konkreetsemalt lapsevanemad, kelle lapsed näiteks kodust ära jooksevad, mõtlema põhjustele, miks need sündmused juhtuvad. Samuti leiti, et riik peaks võtma rohkem initsiatiivi probleemi kaardistamisel.

5. ARUTELU

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli läbi spetsialistide ja noorte kogemuste saada teadmisi noorte varjatud kodutusest Eestis. Siin peatükis arutlen saadud uurimustulemuste üle ning esitan oma seisukohti ning teen ettepanekuid.

Püüdsin oma magistritöös saada vastust küsimustele, kuidas noored, kes on pidanud oma elus olema ilma kindla eluasemeta, käsitavad oma olukorda ja selleni viinud elusündmusi, kuidas näevad selliste noorte elu noortega tegelevad spetsialistid ja milliseid lahendusi mõlemad osapooled nendes olukordades näevad.

Noored, kellelt oodatakse iseseisvumist ja täiskasvanud inimese rolli kandmist, võivad kogeda suuri raskusi, kui nad on jäänud varasemalt ilma vanemliku hoolitsuseta (Schmitz ja Tyler, 2015). Kõik uuringus osalevad noored on kasvanud keskkondades, kus nad ei ole saanud vajalikku tuge, et edukalt ise hakkama saada. Samuti tõid spetsialistid välja, et nende juurde jõudvad noored on sageli perekondadest, kus on keerulised suhted, puudub vanemlik tugi noore üles kasvamisel ning peres on sõltuvusprobleemid, kas noorel endal või tema vanematel. Traumaatilised elusündmused võivad noores esile kutsuda mässumeelsuse, mille väljunditeks võivad olla peresuhte katkestamine ja kodust ära jooksmine (Schmitz ja Tyler, 2015). Uuringus osalenud noored kirjeldasid oma eluilma läbi erinevate sündmuste, mis leidsid aset enne lõplikku kodust lahkumist – nad veetsid palju aega kodust eemal, ööbisid sõprade juures ning sattusid sekeldusse politseiga. Kõik uuringus osalenud noored lahkusid keskkondadest, kus nad kasvasid, liiga vara. Neil ei olnud võimalik majanduslikult ise toime tulla, neil ei olnud enamasti kohta, kuhu minna ning suhted vanematega oli konfliktised. Uuringus osalenud noored ise leidsid, et nad lahkusid kodust sooviga olla iseseisvad ja tegeleda eneseotsingutega. Minu uuringus osalenud noorte kodutuse põhjused olid pigem struktuuralsed (Fitzpatrick, 2000: 3), kuna valdavalt oli nende kodutuks jäämise taga keerulised peresuhted.

Uuringus osalenud noorte elus oli kodutuse periood episoodiline – mõni koges seda üks kord mingisuguse aja vältel, mõni pidi korduvalt jääma ilma kindla eluasemeta. Valdavalt ööbisid noored kord ühe sõbra juures, kord teise juures. Leidus ka neid noori, kes pidid kasutama tasulisi majutusvõimalusi või ööbima väljas. Ükski noortest ei kasutanud kodututele mõeldud teenuseid ning võib teha järelduse, et nad on oma elus kogenud varjatud kodutust või kogevad seda siiani. Need tulemused ühtivad Irimaal läbiviidud uuringuga, mis leidis, et noored liiguvad kuude või aastate vältel kodu, sugulaste ja sõprade vahel enne kui jõuavad kasutama avalike teenuseid, mis on kodututele mõeldud (Mayock, Parker ja Murphy, 2014). Ökosotsiaalsest perspektiivist lähtuvalt võib üheks põhjuseks, miks noored teenustele ei jõua, olla nende asukoht, kättesaadavus, teenuse kasutamise mugavus. Rohkem noorte kaasamist kogukonnas teenuste planeerimisel vähendaks sotsiaalse tõrjutuse riski, sh rikastaks noorte eluilma.

Uuringus osales üks noor, kes uuringu hetkel ei õppinud ega töötanud ega osalenud täiendõppes. Elas oma vanematele kuuluval elamispinnal ning kõik noorega seotud kulud tasusid vanemad. Ka teised uuringus osalenud noored tõid näiteid sellistest noortest oma sõprusringist. Kas sellised noored, kellel on formaalselt kõik olemas, kuid ei ole võimelised ise endale kindlustatud tagama, on varjatult kodutud? Pleace, Burrows, Quilgars (1997) on öelnud, et igasugust eluasemeprobleemile ei saa viidata kui kodutusele – elada halbades elamistingimustes (või eelpool toodud juhul riskis jääda eluasemest ilma kui vanemad enam noore eest arveid ei tasu) või olla täiesti ilma eluasemeta, on kaks täiesti erinevat asjaolu. Samas Euroopa käsitlus (ETHOS) (Amore, Baker, Howden-Chapman, 2011) ütleb, et kodutuks saab lugeda ka isikuid, kes elavad ebakindlatel elamispindadel või kellel on makseraskused elamispinna eest tasumisel. Olen arvamusel, et selline laiem käsitlus kodutusest aitab paremini muutuvmas maailmas kodutust käsitleda ning vajadusel sekkumismeetodeid välja töötada.

Spetsialistid leidsid, et kuigi nende praktikas ei ole palju juhtumeid, kus noored jääksid ilma kindla eluasemeta, siis risk jääda kodutuks on paljudel noortel. Näiteks toodi välja noori, kes asuvad iseseisvasse ellu asenduskodudest, noored, kes vabanevad vanglast, noored, kes on pärit üksikvanematega perest. Asenduskodust väljuvate noorte eluasemeprobleeme on esile toonud Wagner, Korp ja Walters (2014), kes analüüsisid kodutute olukorda Eestis. Wagner jt (2014) tõid välja, et kasuperesid on vähe, mistõttu lapsed/noored ei omanda oskusi, et täiskasvanuna ise

hakkama saada. Kui tuua paralleele inimese psühhosotsiaalse arenguga (Eysenck, 2000: 461), siis ei saa asenduskodus kasvavad lapsed täita kõiki eale kohaseid arenguülesandeid ning sealt tulenevalt jäävad lahendamata olulised arengukriisid ja edaspidine areng takerdub.

Tulemustest nähtub, et noored ise ei mõtesta kodust lahkumist kui probleemi, vaid lihtsalt ühe eluetappi lõppu, kus vajavad vaid materiaalselt tuge, et iseseisvas elus ise hakkama saada. Eestis viidi läbi uuring tööturu ebakindlust kogevate noortega, kus samuti leiti, et noored ei toetu ega looda riigi abile, pigem loodavad sõprade ja pere toetusele ning enda juhu- või mitteametlikust tööst saadud sissetuleku peale (Helemäe, 2018). Samas minu uuringus osalenud noored ei teadnud suuresti riigi või kohaliku omavalitsuse poolt pakutavatest abivõimalustest olles kindlad, et vajadusel leiavad nad need võimalused ise üles. Spetsialistid aga näevad nende noorte taga katkiseid peresuhteid ja väheseid sotsiaalseid oskusi, mistõttu võib arvata, et nendel noortel on tegelikult raske jõuda abini. Intervjuus ühe spetsialistiga tuli välja, et on olnud olukordi, kus tegelikult noor küll jõudis õigel ajal oma elukoha murest noorsootöötajatele rääkida, kuid tegelikkuses sai noor endale eluaseme sotsiaalpinna näol alles pool aastat hiljem. Pikad sotsiaaleluasemete järjekorrad võib olla põhjusteks, miks noor ei pöördu kohaliku omavalitsuse poole abi saamiseks.

Minu töö keskendus väga spetsiifiliselt just noorte varjatud kodutusele, kuid nagu üks intervjuueeritav spetsialist ütles, on eluasemeprobleem tihti üks osa nende noorte keerukast situatsioonist. Mulle näib, et Eestis tehakse juba palju asju, et nii (noorte) kodutust kui üldisemalt inimeste toimetulematust ennetada, kuid tähelepanu ei pöörata juba tekkinud probleemile. Näiteks tõin eelnevalt (lk 22-23) välja ennetavad teenused, mida Eestis Noortegarantii programmi raames noorte aitamiseks pakutakse. Lisaks pakub riik asendushoolduselt ja eestkostelt lahkuvale noorele eluaset ja vajaduspõhiseid tugiteenuseid ja toetusi, et noor võimalikult iseseisvalt toime tuleks. Euroopa tasandil räägitakse väga palju noorte kodutusest ning FEANTSA pöörab ühiskonna kui ka Euroopa Liidu tähelepanu tõsisele probleemile (No one left...2018).

Eestis puuduvad konkreetsed teenused, mis aitaksid kodutu staatusesse jõudnud noore uuesti jalgele. Noor saab vajadusel pöörduda abi ajutise ööbimiskoha või püsivama elukoha saamiseks kohaliku omavalitsuse poole, alaealine saab kriisisituatsioonis pöörduda turvakodusse. Sealt edasi

juba saavad lastekaitsetöötajad ja sotsiaaltöötajad anda nõu ja abi, mida teha edasi. Kas need on meetmed, mis on piisavad? Uuringus osalevad noored ei näinud, et vajaksid kuigi palju abi formaalsetest kanalitest. Noored leidsid, et neile võiksid pigem abiks olla sõbrad või keegi võiks neile pakkuda eluaset, kõikide teiste muredega tulevad nad ise toime. Samuti tuli uuringust ja teema käsitlemisel välja, et eluasemete kättesaadavus on tõsiseks probleemiks.

Spetsialistid leidsid, et näevad selliste noorte hulgas väheste sotsiaalsete oskustega noori, keda tuleks kindlasti igapäevaselt tugistada, näiteks läbi tugiisikute. Spetsialistid nägid vajadust ka meessoost sotsiaaltöötajate ja tugiisikute järgi, sest abivajajad on sageli noormehed, kellel puudub eeskuju isa näol. Eriksoni (Eysenck, 2000) järgi on teismeeas olulised just sotsiaalsed suhted, mida peaksid abistavate elukutsete esindajad võtma arvesse teenuste planeerimisel. Spetsialistid tõid välja, et sellised noored võivad sageli tunda häbitunnet ehk nad ei räägi kellelegi, et neil pole, kus öösel olla või üldse puudub elukoht. Häbitunne tuli välja ka ühe noormehe intervjuust, kes ütles, et julges oma emale alles mitmete kuude möödudes öelda, et on ilma koduta. Arvan, et siinkohal oleks väga oluline mõelda, kes ja kuidas peaks nende haavatavate noortega tegelema. Noorsootöötajate intervjuudest tuli välja, et nad saavad noore jaoks olla nii öelda mitteametlik tugi ning noored hindavad seda väga, sest neil on raske pöörduda oma muredega näiteks kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja poole. Noorte eluilmast lähtuvalt võiks noorsootöötajatel suurem roll riskis noortega tegelemisel olla.

Läbiviidud kvalitatiivne uurimus andis väikese osa varjatud kodutusest Eestis, et tekitada diskussiooni ühiskonnas kodutuse, noorte kodutuse ja selle varjatud külgede üle. Väga oluline oleks, et hakataks koguma rohkem statistikat kodutute kohta ning üritatakse kaardistada ka neid kodutuid, sh noori, kes küll ei kasuta sotsiaalteenuseid, kuid võiksid neid vajada. Spetsialistid tõid intervjuudes välja, et tõenäoliselt ei ole nad jõudnud veel paljude noorteni, kes kõige rohkem abi vajaksid, mistõttu oleks eriti oluline laialdane teavitustöö ja kiire reageerimine kui mõni noor on ohus jääda ilma püsiva eluasemeta. Eesti Noorsootöö Keskus (ENTK, 2019) on üheks oma tegevussuunaks perioodil 2019-2021 välja toonud, et piirkondlikud Noorte Tugilad keskenduvad mobiilsele noorsootööle, mille eesmärgiks on noorega kontakt luua seal, kus noor parasjagu viibib. Leian, et läbi taolise tänavatöö on noorsootöötajatel võimalus jõuda nii kodust jooksu läinud noorteni kui ka nendeni, kes on alaliselt ilma kindla eluasemeta.

5.1. Ettepanekud

- Noortegarantii tugisüsteemi täiendamine – Noorte Tugila ja kohaliku omavalituste tugisüsteemi omavaheline liitmine.

Sisuliselt kopeerivad hetkel üle-eestilised Noorte Tugilad ja kohalikud omavalitsused üksteise tööd võttes ühendust noortega, kes ei õpi, ei tööta ega ole muul viisil hõivatud. Noorte Tugilad on läbi aastate näidanud, et nende töömeetodid toimivad ning mitteformaalne lähenemine on noore jaoks lihtsaim viis abi pakkuda. Seega oleks mõistlik ressurside suunamine Noorte Tugilatesse ning võimaldada neil abivajavate noorteni jõuda. See tooks noortele abi lähemale ning optimeeriks oluliselt riigi ressursse.

- Nii uuringust kui ka uuringu taustast ülevaate koostamisel tuli välja, et suureks probleemkohaks on eluasemete kättesaadavus, mistõttu tuleks pöörata suuremat tähelepanu kohalike omavalitsuse poolt pakutavate eluasemete kvaliteedile ja pakkumise võimalustele. Riik peaks suurendama toetust, et kohalikud omavalitsused saaksid tagada kõikidele abivajavatele inimestele eluaseme mõistliku hinnaga.

- Rohkem diskussiooni avalikkuses (noorte) varjatud kodutuse üle. Viimastel aastatel on jõuliselt avaliku tähelepanu pööramine lähisuhtevägivalla problemaatikale kasvatanud inimeste teadlikkust ning probleemi tõsidust ning väga intensiivselt tehakse üle Eesti tööd, et lähisuhtevägivallaga võidelda. Sama meetod võiks töötada ka (noorte) (varjatud) kodutuse puhul.

- Laiamahulisem statistika kogumine inimeste kohta, kellel puudub kindel eluase, et teha järeldusi ning planeerida sekkumismeetodeid. Spetsialistid tõid intervjuudes välja, et eluasemeprobleemidega noorte hulgas on asenduskodus kasvavaid lapsi ja vanglast vabanenuid noori. Statistikast on võimalik välja võtta kui palju on Eestis asenduskodus kasvavaid lapsi ja kinnipidamisasutuses asuvaid noori. Kindlasti ei ole kõik nendest abivajavaid, kuid nende hulgas riskide kaardistamine annaks väärtusliku informatsiooni.

- Sotsiaaltöö eriala populariseerimine meeste hulgas, et kõik abivajajad saaksid endale sobiva abistaja.

KOKKUVÕTE

Minu magistritöö eesmärk oli saada teadmisi noorte varjatud kodutusest Eestis läbi noorte ning erialaspetsialistide, kes oma igapäevatoos noortega kokku puutuvad. Uurimuse koostamisel kasutasin kvalitatiivset meetodit. Uurimuse viisin läbi poolstruktureeritud intervjuude alusel. Andmete analüüsiks kasutasin temaatilise analüüsi meetodit.

Uurimuse läbi otsisin vastuseid küsimustele, kuidas noored, kes on pidanud oma elus olema ilma kindla eluasemeta, käsitavad oma olukorda ja selleni viinud elusündmusi, kuidas näevad selliste noorte elu noortega tegelevad spetsialistid ja milliseid lahendusi mõlemad osapooled nendes olukordades näevad?

Toetusin oma uurimustöö läbiviimisel eluilmakesksele lähenemisele, mis aitas mõista, kuidas noored kogevad oma argipäeva. Uurimuse läbiviimist toetas veel Erik Eriksoni psühhosotsiaalne arenguteooria põimitult J.Marcia identiteedikäsitlusega, mille kohaselt inimene läbib erinevates eluetappides arengukriise (sh identiteedikriisi), milles ühe kriisi edukas läbimine võimaldab olla elus edaspidi toimetulevam ning uute kriisidega suure tõenäosusega paremini toime tulla.

Minu uuringus osales viis noort, kes on oma elus mingisugusel ajahetkel kogenud kodutust. Uuringus osalenud noored olid kõik peredest, kus olid keerulised või mittetoetavad peresuhted. Üks noortest oli kasvanud asenduskodus. Minu uurimuses osalenud noored rääkisid oma lapsepõlvest, elust enne kodutusega kokku puutumist, iseseisvumisest ja kodutuse perioodist. Palusin noortel ka mõelda, kuidas võiks nendesuguseid noori aidata.

Noored proovisid iseseisvuda või olid sunnitud iseseisvuma liiga vara. Kodust lahkudes ei olnud neil kindlat kohta, kuhu minna või polnud nad majanduslikud võimelised enda baasvajadusi tagama. Samas noored ise leidsid, et kodust lahkumise põhjuseks oli pigem soov iseseisvuda ning tegeleda eneseotsingutega. Noored leidsid, et peale abi eluaseme saamisel ei vajanud nad

iseseisvumisel midagi. Noored pidasid tähtsaks sõpru ja suhteid nendega. Noored ei teadnud kodutuks jäädes sotsiaalteenustest praktiliselt midagi.

Lisaks osales minu uuringus viis erialaspetsialisti (3 noorsootöötajat, 1 turvakodu sotsiaalpedagoog ja kriminaalhooldaja, kes tegeleb vanglast vabanenud noortega).

Spetsialistid tõid samuti välja, et nende praktikas on ilma kindla eluasemeta noored pärit keerulistest perekondadest, kus noored on jäänud ilma piisava vanemliku hooleta, on pidanud kogema sõltuvusprobleeme. Praktikas on spetsialistid kokku puutunud kodutute noortega, kes on ellu astunud asenduskodudest, vabanenud vanglatest või pärit üksikvanematega peredest.

Minu uurimustöö on heaks aluseks mõistmaks, et varjatud kodutus Eestis eksisteerib ning ühiskonnas tuleks sellest rohkem rääkida. Minu uuringu tulemused näitavad, millisena varjatud noorte kodutus Eestis esineb. Saadud tulemusi ei saa üldistada üle kogu Eesti, ning kindlasti vajab teema laiemat avamist, näiteks kvantitatiivsel tasandil - palju meil on selliseid noori, kellel on väga suur risk jääda kodutuks või kes juba on varjatult kodutud? Kvalitatiivse uurimusena võiks näiteks uurida, kuivõrd on riskis jääda kodutuks vaimse tervise probleemidega, erivajadustega noored (arvestades, et nende inimese arv on pidevas kasvutrendis)? Laiem teadmine varjatud kodutusest annaks sisendi nii kohalikele omavalitsustele kui ka riigile eluasemeprobleemidele üldisemalt tugevamat tähelepanu pöörata.

KASUTATUD KIRJANDUS

Amore, K., Baker, M. Howden-Champan, P. (2011) The ETHOS definition and classification of homelessness: an analysis. *European Journal of Homelessness*, 5(2), 19-37. Kasutatud 19.04.2019, <https://www.feantsa.org/download/article-1-33278065727831823087.pdf>

Ayres, L. (2008). Thematic Coding and Analysis. L. Given (toim). *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. California: SAGE Publications Inc.

Barnham, C. (2015). Quantitative and Qualitative Research. *International Journal of Market Research*, 57(6), 837–854. <https://doi.org/10.2501/IJMR-2015-070>

Bendit, R. (2006). Youth Sociology and Comparative Analysis in the European Union Member States. *Revista de Sociología*, 79, 49-76. Kasutatud 20.02.2019, <https://ddd.uab.cat/pub/papers/02102862n79/02102862n79p49.pdf>

Berzonsky, M.D. (2004). Identity style, parental authority and identity commitment. *Journal of Youth and Adolescence*, 33, (3), 213-220. <https://doi.org/10.1023/B:JOYO.0000025320.89778.29>

Bhugra, D. (2007). *Homelessness and mental health*. New York: Cambridge University Press.

Busch-Geertsema, V., Edgar, W., O`Sullivan, E., Pleace, N. (2010). *Homelessness and Homeless Policies in Europe: Lessons from Research*. Brussels: European Commission.

Clarke, A. (2016). The Prevalence of Rough Sleeping and Sofa Surfing Amongst Young People in the UK. *Homelessness and Social inclusion*, 4(4), 60-72. Kasutatud 20.02. 2019, <https://www.cogitatiopress.com/socialinclusion/article/view/597/597>

Couch, J. (2011). My life just went zig zag, Refugee young people and homelessness. *Youth Studies Australia*, 30(2), 22-32.

Crawley, J., Kane, D., Atkinson-Plato, L., Hamilton, M., Dobson, K., Watson, J. (2013). Needs of the hidden homeless – no longer hidden: a pilot study. *Public health*, 127(7), 674-680. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2013.04.006>

Creswell, J. (2003). Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches. California: Sage Publications.

Dibou, T., Rannala, I-E. (2019). Noorsootõtaja rolli ja noorte võtmepädevuste arendamine noorsootöös. *Mõttestades noorsootööd ja noorsootõtaja rolli. Noorsootöö artiklite kogumik* (46-62) T. Dibou (toim), Rannala. I-E (toim). Tallinn: Tallinna Ühiskonnateaduste Instituut.

Dobelniece, S. (2007). *Kodutus Lätis: Põhjused ja lahendused. Analüütiline ülevaade*. Tallinn: TLÜ Kirjastus. Kasutatud 13.01.2019, <http://www.digar.ee/id/nlib-digar:3965>

Edidin, J.P., Ganim, Z., Hunter, S.J., Karnik N.S. (2012). The mental and physical health of homeless youth: a literature review. *Child Psychiatry and Human Development*, 43, 354-375. DOI 10.1007/s10578-011-0270-1

Eesti avatud noortekeskuste ühenduse koduleht. (i.a.). Kasutatud 13.04.2019, <https://ank.ee/noorsootoo/noortekeskuste-logiraamat/>

Energiamajanduse arengukava aastani 2030. (2017). Tallinn. Kasutatud 19.04.2019, https://www.mkm.ee/sites/default/files/enmak_2030.pdf

ENTK kodulehekülg (2019). Kasutatud 20.05.2019, <https://entk.ee/>

Ezzy, D. (2002). *Qualitative Analysis: Practice and Innovation*. London: Routledge.

Euroopa Liidu Teataja. (18.12.2018). Kasutatud 19.02.2019, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2018:456:FULL&from=EN>

Eysenck, Michael W. (2000). *Psychology: A Student's Handbook*. East Sussex: Psychology Press

Grunwald, K., Thiersch, H. (2009). The Concept of The „Lifeworld Orientation“ for Social Work and Social Care. *Journal of Social Work Practice*, 23(2), 131-146. <https://doi.org/10.1080/02650530902923643>

Helemäe, J. (2018). Tööturu ebakindlust kogevad Eesti noored: vanemate ja sotsiaalsete võrgustike toetus täiskasvanuks saamisel. *RASI toimetised nr 4*. Tallinna Ülikooli rahvusvaheliste sotsiaaluuringute keskus. Kasutatud 20.03.2019, https://www.tlu.ee/sites/default/files/Instituudid/%C3%9CTI/RASI/2018_RASI%20toimetised%20nr%204_T%C3%B6%20turu%20ebakindlust%20kogevad%20Eesti%20noored_vanemat%20ja%20sotsiaalsete%20v%C3%B5rgustike%20toetus%20t%C3%A4iskasvanuks%20saamisel_final.pdf

Hirsijärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. (2005). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Kirjastus Medicina.

Hutson, S., Liddiar, M. (1994). *Youth Homelessness*. Hong Kong: Macmillin press LTD.

Jõerand, R. (2016). NOOR KODUTU: Paljud koduta jäänud ei usugi enam, et võib olla parem elu! *Pealinn*, 27.mai. Kasutatud 27.02.2019, <http://www.pealinn.ee/koik-uudised/noor-kodutu-paljud-koduta-jaanud-ei-usugi-enam-et-voib-olla-parem-n170349>

Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). *Kvalitatiivne sisuanalüüs*. Kasutatud 28.02.2019, <https://sisu.ut.ee/samm/kvalitatiivne-sisuanalyys>.

Kasearu, K., Trumm, A. (2018). *Noortekeskuste logiraamatu „Noorte Tugila“ statistiliste andmete analüüsi aruanne: programmis osalemine ja noortele suunatud tegevuste dünaamika aastastel 2016-2018*. TÜ Ühiskonnateaduste instituut. Kasutatud 27.02.2019, <https://ank.ee/wp-content/uploads/2019/01/Noorte-Tugila-raport-2015-2018.pdf>

Kidron, A. (2005). *Isiksus*. Tallinn: Mondo.

Kraus, B. (2015). The Life We Live and the Life We Experience: Introducing the Epistemological Difference between “Lifeworld” (Lebenswelt) and “Life Conditions” (Lebenslage). *Social Work and Society International Online Journal*, 13 (2). Kasutatud 23.02.2019, <http://www.socwork.net/sws/article/view/438>.

Krull, E. (2011). *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Kõre, J., Kiik, R., Boswinkel, E. (2006). Homeless in Estonia – Problem of the Individual or the Society? *European Journal of Housing Policy*, 6(3), 297-312. <https://doi.org/10.1080/14616710600973136>

Kõre, J., Käsk I., Tint, E. (2017). Trepist üles või alla. Eesti vajab tulemuslikumat kodutuse poliitikat. *Sotsiaaltöö 1*, 39-56.

Liitmäe, H. (2014). *Riskis elanud noorte kogemused nende abistamisest ja toetamisest Peeteli Sotsiaalkeskuse näitel*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö instituut.

Locked out. (i.a.) FEANTSA. Kasutatud 25.09.2019, <http://www.feantsa.org/en/report/2017/09/25/feantsa-fondation-abbe-pierre-paper?bcParent=27>

Marcia, J. (1980). *Identity in adolescence. Handbook of adolescent psychology*. New York: Wiley and Sons.

Mayock, P., Parker, S., Murphy, A. (2014). *Young people, homelessness and housing exclusion*. Dublin: Focus.

Munford, R., Sanders, J. (2015). Negotiating and constructing identity: Social work with young people who experience adversity. *British Journal of Social Work*, 45(5), 1564-1580. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu059>

NEETs. Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe. (2012). Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Kasutatud, 23.05.2019,

https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1254en.pdf

No one left behind by the European Youth Strategy...Except Homeless Youth? (24.05.2018).

European Federation of National Organisations Working with the Homeless. Kasutatud 20.02.2019,

<https://www.feantsa.org/download/feantsa-press-release-european-youth-strategy7921607785419484746.pdf>

Nooe, R.M., Patterson, D.A. (2010). The Ecology of Homelessness. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 20:105–152. Kasutatud 13.01.2019,

<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10911350903269757?needAccess=true>

Kasearu, K., Trumm, A. (2013). *Noorteseire Eestis. NEET – „Noored, kellega keegi ei arvesta ja kes kuskil ei käi“?*. Kasutatud 19.05.2019,

http://www.noorteseire.ee/system/resources/BAhbBlSHOgZmIjkyMDEzLzAxLzI0LzA4XzQ2XzU2XzMwMF9Qb2xpaXRpa2F5bGV2YWZkZV81X3ZlZWlucGRm/08_46_56_300_Poliitikaylevaade_5_veeb.pdf

Kõiv, K., Paabort, H. (2017). *Noorte Tugila programmi kirjeldus. Eesti Avatud noortekeskuste ühendus*. Kasutatud 24.05.2019, <https://ank.ee/wp-content/uploads/2017/06/Noorte-Tugila-juhend-1.pdf>

Noorte Tugila. (i.a.). Kasutatud 19.05.2019, <https://tugila.ee/programmist/>

Norton, C.L. (2012). Social work and the environment: An ecosocial approach. *International journal of Social Welfare*, 21(3), 299-308. DOI 10.1111/j.1468-2397.2011.00853.x

Närhi, K. Matthies, A-L. (2018). The ecosocial approach in social work as a framework for structural social work *International Journal of Social Welfare*, 61(4), 490-502. <https://doi.org/10.1177/0020872816644663>

Närhi, K. Matthies, A-L. (2017). *The ecosocial transition of Societies. The contribution of social work and social policy*. London ja New York: Routledge.

Närhi, K. Matthies, A-L., Ward, D. (2001). *The eco-social approach in social work*. University of Jyväskylä.

O'Sullivan, E. Busch-Geertsema, V. Quilgars, D. Pleace, N. (2010). *Homelessness research in Europe*. Brüssel: FEANTSA.

Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta ratifitseerimise seadus (04.06.2012). *Riigi Teataja*. Kasutatud 08.04.2019. <https://www.riigiteataja.ee/akt/26389?leiaKehtiv>

Peeters, J. (2011). The place of social work in sustainable development: Towards ecosocial practice. *International Journal of Social Welfare*, 21(3), 287-298. DOI: 10.1111/j.1468-2397.2011.00856.x

Quilgars, D., Johnsen, S., Pleace, N. (2008). *Youth homelessness in the UK: a Decade of Progress?* York: Joseph Rowntree Foundation.

Reeve, K., Batty, E. (2011). *The hidden truth about homelessness. Experiences of single homelessness in England*. London: Crisis. Kasutatud 23.05.2019, https://www.simoncommunity.org.uk/admin/editoruploads/file/HiddenTruthAboutHomelessness_web.pdf

Robinson, P. (2008). *Working with young homeless people*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Schmitz, R.M., Tyler, K.A. (2015). Homeless Young People`s Experience of Caregiver Rejection. *Journal of Child and Family Studies*, 24(9), 2598-2609. DOI 10.1007/s10826-014-0062-x

Selg, M. (2015). Tervikliku sotsiaaltöö teooria otsinguil: eluilmakeskne sotsiaaltöö. *Sotsiaaltöö*, 2, 26-31.

Slesnick, N. (2004) *Our runaway and homeless youth*. London: Praeger Publishers.

Slesnick, N., Bartie-Haring, S., Dashora, P., Kang, M.J., Aukward, E. (2008). Predictors of Homelessness Among Street Living Youth. *Journal of Youth and Adolescence*, 37(4), 465–474.

Kasutatud 13.02.2019.

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2440723/pdf/nihms52842.pdf>

Somerville, P. (2013). Understanding homelessness. *Housing, Theory and Society*, 30(4), 384-415. <https://doi.org/10.1080/14036096.2012.756096>

Sotsiaalhoolekandeseadus. (01.04.2019). *Riigi Teataja*. Kasutatud 08.04.2019,

<https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005?leiaKehtiv>

Sotsiaalministeeriumi kodulehekülg. (26.04.2019). Kasutatud 13.04.2019,

<https://www.sotsiaalministeerium.ee/et/uudised/veerand-mittetootavatest-ja-oppivatest-noortest-vajab-kohaliku-omavalitsuse-tuge>

Spatscheck, C. (2012). Socio-Spatial Approaches to Social Work. *Social Work and Society International Journal*, 10, (1). Kasutatud 23.02.2019,

<http://www.socwork.net/sws/article/view/314/659>.

Statistikaameti andmebaas. (2019). Kasutatud 01.03.2019, <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/statfile2.asp>

Tallinna linn leidis vabalt üüriturult korteri 13-le inimesele. (2018). Kasutatud 27.02.2019, <https://www.adaur.ee/tallinna-linn-leidis-vabalt-uuriturult-korteri-13-le-inimesele/>

Tartu Ülikool. (2019). Kasutatud 20.05.2019, <https://www.flfi.ut.ee/et/semiootika-osakond/jakob-von-uexkull>

Third overview of housing exclusion in Europe. (2018). Kasutatud 26.02.2019, <https://www.feantsa.org/download/full-report-en1029873431323901915.pdf>

Tilastokeskus. (i.a.). Kasutatud 19.05.2019, https://www.stat.fi/meta/kas/asunnoton_en.html

Wagner L., Korp, E., Walters, C. (2014). Homelessness in Estonia: Overview and Analysis. *European Journal of Homelessness*, 8(2), 231-244. Kasutatud 20.03.2019, <https://www.feantsaresearch.org/download/profiling-homelessness-24363180536237253399.pdf>

Young and homeless. (2013). Kasutatud 24.05.2019, <https://www.homeless.org.uk/sites/default/files/site-attachments/Youth%20and%20Homeless%202013%20Full%20Report.pdf>

LISAD

Lisa 1. Intervjuu kava noorele

Sissejuhatavad küsimused

Palun räägi endast veidi: Kui vana Sa oled?

Kus Sa sündinud oled? Kus Sa lapsena kasvasid/elasid?

Noor ja tema igapäevaelu

Milllega Sa igapäevaselt tegeled? / Räägi mulle oma tüüpilisest päevast.

Millised on sinu lemmiktegevused, millega oma aega sisustad?

Elukäik

Räägi mulle oma lapsepõlvest?

Kes olid lapsena Sinu jaoks olulised inimesed, kellega koos meelsasti olid? Mida te tavaliselt koos tegite?

Kas Sinu lapsepõlves oli veel olulisi inimesi?

Kes praegu on Sinu jaoks olulised inimesed, kellega meelsasti koos aega veedad?

Kodu ja kodutus

Kus Sa praegu elad ja kellega?

Räägi mulle oma praegusest elukohast – missugune see elamine on? Mis sulle seal meeldib, mis mitte? Millest Sa seal puudust tunned?

Kuidas see juhtus, et üks hetk pidid Sa perest lahkuma?

Millised takistused Sul olid, miks sa ei saanud omada/olla enda kodu/kodus?

Kuidas Sulle mõjus pere juurest lahkumine? Millised emotsioonid Sulle sellega seoses meenuvad?

Kuidas sa kujutad endale ette oma kodu? Räägi, milline see võiks olla? Kes peale Sinu veel seal elaksid?

Milline inimene Sinu arvates on kodutu? Kuidas Sa kirjeldaksid teda? Mis iseloomustab kodutut inimest?

Noorte iseseisvumine

Mis Sa arvad, millal peaks noor iseseisvalt elama asuma?

Millised võimalused noortel on iseseisvumiseks? Millised on takistavad tegurid?

Abistamine

Sa rääkisid ennist sellest, kuidas ja mis põhjustel Sa pidid kodust lahkuma, kes Sind selles olukorras aitas/aitasid?

Anna nõu, missugust abi sinusugused noored ootavad sellises olukorras?

Mis on hea abistamine?

Mida oled valmis selle heaks tegema, et Sul oleks kodu/saaksid koju tagasi? / Kuidas Sa jõuaksid selleni, et saada oma koju /koju tagasi?

Lõpetavad küsimused

Soovid Sa midagi veel teemaga seoses lisada?

On Sulle mulle mõni küsimus?

Lisa 2. Intervjuu kava spetsialistile

Soojendavad küsimused:

Kas Te võiksite oma tööülesannetest täpsemalt rääkida?

Kui kaua Te olete sotsiaalvaldkonnas töötanud?

Milliste sihtgruppidega Te koos olete töötanud?

Varjatud noorte kodutuse tõlgendused:

Milliste probleemsete noortega Te oma töös kokku puutute?

Milline kokkupuude on Teil noorte kodututega?

Kuidas Teie tõlgendaksite varjatud kodutust?

Kuidas Teile tundub, kas noored, kellega kokku puutute, kogevad varjatud kodutust?

Kuidas Teile tundub, millepärast noored varjatud kodutust kogevad? Millised on peamised probleemid, millega neil toime tuleb tulla?

Varjatud noorte kodutuse käsitus avalikkuses

Mis Teie arvate, kuidas peaks varjatud noorte kodutust avalikkuses käsitlema? (Liigne stigmatiseerimine)

Kuidas Teile tundub, kas noored, kes varjatud kodutust kogevad, tõlgendavad seda kui kodutust?

Varjatud noorte kodutus sotsiaalhoolekandes

Millist abi saab Teie asutus hetkel noorele, kes kogeb varjatud kodutust, pakkuda?

Milline abi võiks selline noor vajada?

Lõpetavad küsimused

Kas on veel midagi, mida Te sooviksite teemaga seoses lisada?

Kas Te soovite midagi minult küsida?

Lisa 3. Informeeritud nõusolekuleht

Antud uurimuse eesmärk on uurida Eestis noorte eluasemeprobleeme ning nende võimalikku kodutuse kogemist. Töö koostamiseks intervjueritakse nii noori kui ka erialaspetsialiste.

Antud uurimus viiakse läbi magistritöö raames ning kõik informatsioon, mida Te intervjuus jagate, on konfidentsiaalne. Intervjuust saadud infot kasutatakse ainult uuringu analüüsi koostamisel. Inimesi nimesid ega kohtasid, mis võiksid seostuda konkreetse inimesega, töös ei mainita.

Intervjueeritava nõusolekul intervjuu salvestatakse. Salvestus on kuulamiseks ainult töö autorile ning peale intervjuu transkribeerimist salvestus kustutakse.

Intervjueeritava nõusolekul võidakse kasutada töös tähelepanuväärsemaid tsitaate.

Kuna uuringu teema ja küsimused võivad olla väga isiklikud, siis on intervjueeritaval igal hetkel õigus loobuda küsimusele vastamast või katkestada intervjuu.

Lisa 4. Litsents

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Kristi Kähär**

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose **Noorte teekond varjatud kodutuseeni noorte endi ja spetsialistide vaatenurgast**, mille **juhendaja on Marju Selg**, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kristi Kähär

27.05.2019